

بررسی معناشناسی الفاظ و عبارات قرآنی مؤثر در شبهات کلامی و فقهی پیرامون عصمت پیامبران الهی

چکیده:

هدف از پژوهش حاضر، بررسی معناشناسی الفاظ و عبارات قرآنی مؤثر در شبهات کلامی و فقهی پیرامون عصمت پیامبران الهی بود. ضمن بیان عوامل دگرگونی معانی الفاظ و عبارات موهم شبهات کلامی برخاسته از الفاظ، به تعیین واژگان و عبارات مؤثر در پیدایش شبهات کلامی پیرامون عصمت انبیاء و کشف مراد استعمالی الفاظ پردازد تا زمینه‌ی دستیابی به شواهد و قرائن مؤثر در تعیین مقاصد جدی الهی از وضع الفاظ باشد و راهی برای پاسخ به شبهات برآمده از الفاظ و عبارات قرآنی در حوزه‌ی عصمت انبیاء الهی فراهم شود. اهمیت اثبات عصمت انبیاء الهی نهفته در فلسفه‌ی بعثت آنان یعنی هدایت جوامع بشری است که این هدایت در دو بعد (ارائه طریق) و (ایصال به مطلوب) چه از راه اجرای تشریح و ایجاد حکومت و چه از راه تزکیه و تعلیم قابل بررسی است- عصمت در مراحل تلقی، ابلاغ، اجرا و عمل به وحی یکی از لوازم و ویژگی‌های پیامبران الهی است؛ با این وجود برخی در اصل موضوع و یا در گستره و ابعاد آن تشکیک نموده‌اند گرچه از دیر باز شبهات در عصمت انبیاء مطرح بوده و بیشتر جنبه‌ی شبهه و آراء کلامی و باورهای اعتقادی داشته است اما در سده‌های اخیر وسیله‌ای برای هجمه به اصل اسلام و خدا پرستی، تشکیک در دریافت وحی، تنزل مقام انبیاء، رد عصمت ائمه و عدم لزوم اطاعت از منجی آخر الزمان منجر می‌شود. که این ضرورت بحث را آشکار می‌سازد.

کلید واژه: معناشناسی، الفاظ و عبارات قرآنی، شبهات کلامی و فقهی، عصمت پیامبران

حاجت‌آور استناری

مقدمه

قرآن کریم بندگان را به تدبیر در آیات الهی فرا می خواند (نسا/۱۸۲). لازمه ی تفقه در آیات قرآن، فهم صحیح معانی الفاظ و عبارات قرآنی و زدودن ابهامات لفظی برای تبیین مقاصد کلام الهی است و کشف مراد استعمالی الفاظ، مقدمه ای برای بیان مراد جدی آیات می باشد که دست یابی به آن، دور از آسیب های روشی، گرایشی، اصولی، مبنایی، مکتبی و ... نبوده است. نتیجه ی این آسیب ها تا حوزه ی عصمت انبیاء الهی پیش رفته است؛ بگونه ای که مفاهیم الفاظ قرآنی تابع عواملی غیر از معنای ریشه ای واژگان گردیده؛ حتی، در برخی موارد تقدم رتبی شواهد و قرائن بر معنا شناسی الفاظ قرآنی، یک معنای ارتكازی از مدلول آیات را به ذهن متبادر می سازد که خروجی آن ارتكاب معاصی، شرک، بی مسئولیتی در قبال انجام وظایف نبوت و ... از سوی پیامبران می باشد.

هدف از انتخاب عنوان بررسی معنا شناسی الفاظ و عبارات قرآنی مؤثر در شبهات کلامی و فقهی پیرامون عصمت پیامبران الهی آن است که ضمن بیان عوامل دگرگونی معانی الفاظ و عبارات موهم شبهات کلامی برخواسته از الفاظ، به تعیین واژگان و عبارات مؤثر در پیدایش شبهات کلامی پیرامون عصمت انبیاء و کشف مراد استعمالی الفاظ بپردازد تا زمینه ی دستیابی به شواهد و قرائن مؤثر در تعیین مقاصد جدی الهی از وضع الفاظ باشد و راهی برای پاسخ به شبهات برآمده از الفاظ و عبارات قرآنی در حوزه ی عصمت انبیاء الهی فراهم شود.

* بررسی معناشناسی الفاظ و عبارات قرآنی

در قرآن کریم چند آیه مشاهده می شود که در آن از ظلم انبیاء سخن به میان آمده و به ظاهر با عصمت انبیا منافات دارد یکی از این الفاظ در کریمه **وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغْضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (۸۷ انبیاء) آمده است**

در آیه واژه ظلم به لحاظ موضوعی (داستان حضرت یونس ع) هم نشین با کلمات و عباراتی شده است که با آنان پیوستگی معنایی و سیاقی دارد از جمله این لفظ و عبارات ظلمات، نادى، غضب، ذهاب، ملیم، غضب آبق و عبارت فظنّ أنّ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ و ... است برای روشن شدن معنای ظلم لازم است که این کلمه و دیگر الفاظ به همراه روایات مؤثر و نقش آفرین در داستان حضرت یونس هستند را در جایگاه و معنای خود بررسی و در یک قالب معنایی و داستانی تفسیر نماییم در این مقام ابتدا به لحاظ روایی روند داستانی قصه یونس بررسی و نقد می شود و سپس از نظر معنای تفسیری به بررسی این هم نشین ها پرداخته می شود تا یک روند تزییعی از داستان حضرت یونس بدست آید و بتوان عصیان و گناه و ترک اولی را از ایشان دور ساخت و بتوان معنای ظلم در این آیه را با تکیه بر معنای لغوی آن بیان نماییم تا در یک جمع بندی داستان بیان گردد.

ملاحظه آیات

سرگذشت حضرت یونس در سوره های صافات/ ۱۳۹-۱۴۸، یونس/ ۹۸، انبیا/ ۸۷، قلم/ ۴۸-۵۲ آمده است و نام ایشان در سوره انعام و در خلال آیات ۸۴-۸۷ در میان نام مبارک دیگر انبیاء ذکر شده است. در این مجال لازم است برای سهولت بررسی آیات متن آن را ارائه نماییم.

- ۱) صافات ۱۳۹-۱۴۸ وَ إِنَّ یُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (۱۳۹) إِذْ أَتَقَى إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ (۱۴۰) فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ (۱۴۱) فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَ هُوَ مُلِيمٌ (۱۴۲) فَلَوْ لَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ (۱۴۳) لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى یَوْمٍ یُبْعَثُونَ (۱۴۴) * فَنبذناه بالعرَاءِ وَ هُوَ سَقِیمٌ (۱۴۵) وَ أنبتنا علیه شجرةً من یقطین (۱۴۶) وَ أرسلناه إلى مائة ألفٍ أو یریدون (۱۴۷) فآمنوا فمّتعناهم إلى حین (۱۴۸)

(۲) انبیا/ ۸۷: * وَ أُيُوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (۸۳) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرِّهِ وَ أَتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَ مِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَ ذَكَرَى لِلْعَابِدِينَ (۸۴) وَ إِسْمَاعِيلَ وَ إِدْرِيسَ وَ ذَا الْكُفْلِ كُلٌّ مِّنَ الصَّابِرِينَ (۸۵) وَ أَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِّنَ الصَّالِحِينَ (۸۶) وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغْضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (۸۷) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَ نَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَ كَذَلِكَ نُجِي الْمُؤْمِنِينَ (۸۸) وَ زَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَ أَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ (۸۹) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَ وَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى وَ أَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَ يَدْعُونَآ رَغَبًا وَ رَهَبًا وَ كَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ (۹۰)

(۳) یونس (۹۸): فَلَوْ لَا كَانَتْ قَرْيَةٌ ءَامَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا ءَامَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ غَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَوةِ الدُّنْيَا وَ مَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ (۹۸) یونس

(۴) قلم/ ۴۸-۵۲: فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَ لَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْخُوْتِ إِذْ نَادَى وَ هُوَ مَكْظُومٌ (۴۸) لَوْ لَا أَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِّنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَ هُوَ مَذْمُومٌ (۴۹) فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ (۵۰) وَ إِن يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَ يَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ (۵۱) وَ مَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (۵۲)

(۵) انعام (۸۴): وَ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَ نُوْحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ وَ أُيُوبَ وَ يُوسُفَ وَ مُوسَى وَ هَارُونَ وَ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۸۴) وَ زَكَرِيَّا وَ يَحْيَى وَ عِيسَى وَ الْيَسَى كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ (۸۵) وَ إِسْمَاعِيلَ وَ الْيَسَعَ وَ يُونُسَ وَ لُوطًا وَ كُلًّا فَضَلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ (۸۶) وَ مِنْ ءَابَائِهِمْ وَ ذُرِّيَّتِهِمْ وَ إِخْوَانِهِمْ وَ اجْتَبَيْنَاهُمْ وَ هَدَيْنَاهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ (۸۷)

با ملاحظه و تفکر در آیات فوق داستان و سرگذشت حضرت یونس را در چهار مقطع زمانی قرار می دهد و ابتدا خبر از قومی را می دهد که قبل از نزول عذاب ایمان آورده اند چنانکه می فرماید: وَ فَلَوْ لَا كَانَتْ قَرْيَةٌ ءَامَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا ءَامَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ غَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَوةِ الدُّنْيَا وَ مَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ (یونس/ ۹۸)

اول) دوره پیش از سوار شدن بر کشتی

آیات قرآن کریم وقایع پیش از سوار شدن بر کشتی را به اجمال و سر بسته ذکر نموده و تنها می توان به آیه: وَ إِن يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (صافات/ ۱۳۹) اشاره نمود؛ مفسرین به دلیل اجمال در این بخش تفسیر خود را با تکیه بر احادیث آیات را شرح نموده اند.

دوم) هنگام سوار شدن بر کشتی تا زمان افتادن در شکم ماهی

إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ (۱۴۰) فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ (۱۴۱) صافات . وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغْضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ . انبیا/ ۸۷ .

سه) فرار گرفتن در شکم ماهی

فَالْتَقَمَهُ الْخُوْتُ وَ هُوَ مُلِيمٌ (۱۴۲) فَلَوْ لَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ (۱۴۳) لَلْبَيْتِ فِي بَطْنِهِ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ (۱۴۴) * صافات . فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (۸۷) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَ نَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَ كَذَلِكَ نُجِي الْمُؤْمِنِينَ (۸۸) انبیا

قلم/ ۴۸-۵۲: فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَ لَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْخُوْتِ إِذْ نَادَى وَ هُوَ مَكْظُومٌ (۴۸)

چهار) خروج از شکم ماهی

فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَ هُوَ سَقِيمٌ (١٤٥) وَ أَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّنْ يَفْطِينِ (١٤٦) وَ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ (١٤٧) فَأَمْنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ (١٤٨) صفات .

لَوْ لَأَنَّ تَدَارُكَهُ نِعْمَةً مِّنْ رَبِّهِ لَنَبَذَ بِالْعَرَاءِ وَ هُوَ مَذْمُومٌ (٤٩) فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ (٥٠) قلم

بحث روایی

سرگذشت حضرت یونس به دلیل اجمال آیات در نقل ماجرا و ماجرای عجیب و نیز وجود علاقه به شرح و بست این ماجرا از سوی شنوندگان، رویکرد تفاسیر به شکلی پیش رفته است که اغلب منبعث از احادیث می باشد لذا در این مقام جای دارد که ابتدا به تفصیل و بررسی دو روایات که اغلب غریب به اتفاق مفسرین سرگذشت یونس را از آن اقتباس نموده اند پرداخته شود سپس به بررسی آیات و معانی لغوی به خصوص لفظ ظلم که انبیاء / ٨٧ موضوع بحث می باشد پرداخته شود

روایاتی که در مورد سرگذشت حضرت یونس است به چند دسته تقسیم می شود

روایاتی که مفید بی صبری و ترک فعل حضرت یونس است

روایات تنزیهی

روایت اول

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ الْحَدَّاءِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ وَجَدْنَا فِي بَعْضِ كُتُبِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ع قَالَ حَدَّثَنِي رَسُولُ اللَّهِ ص أَنَّ جَبْرِئِيلَ ع حَدَّثَهُ أَنَّ يُونُسَ بْنَ مَتَّى ع بَعَثَهُ اللَّهُ إِلَى قَوْمِهِ وَ هُوَ ابْنُ ثَلَاثِينَ سَنَةً وَ كَانَ رَجُلًا يَعْتَرِبُهُ الْحِدَّةُ^١ وَ كَانَ قَلِيلَ الصَّبْرِ عَلَى قَوْمِهِ وَ الْمُدَارَاةَ لَهُمْ عَاجِزًا عَمَّا حَمَلَ مِنْ ثِقَلِ حَمَلِ أَوْقَارِ النَّبُوَّةِ وَ أَعْلَامِهَا وَ أَنَّهُ يُفْسَخُ تَحْتَهَا^٢ كَمَا يُفْسَخُ الْجَدْعُ تَحْتَ حِمْلِهِ وَ أَنَّهُ أَقَامَ فِيهِمْ يَدْعُوهُمْ إِلَى الْإِيمَانِ بِاللَّهِ وَ التَّصَدِيقِ بِهِ وَ اتَّبَاعِهِ ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِينَ سَنَةً فَلَمْ يُؤْمِنْ بِهِ وَ لَمْ يَتَّبِعْهُ مِنْ قَوْمِهِ إِلَّا رَجُلَانِ اسْمُ أَحَدِهِمَا رُوْبَيْلٌ وَ اسْمُ الْآخَرِ تَنْوَخَا^٣ وَ كَانَ رُوْبَيْلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِ الْعِلْمِ وَ النَّبُوَّةِ وَ الْحِكْمَةِ وَ كَانَ قَدِيمَ الصَّحْبَةِ لِيُونُسَ بْنِ مَتَّى مِنْ قَبْلِ أَنْ يَبْعَثَهُ اللَّهُ بِالنَّبُوَّةِ وَ كَانَ تَنْوَخَا رَجُلًا مُسْتَضْعَفًا عَابِدًا زَاهِدًا مِنْهُمْ كَمَا فِي الْعِبَادَةِ^٤ وَ لَيْسَ لَهُ^٥ عِلْمٌ وَ لَا حُكْمٌ وَ كَانَ رُوْبَيْلٌ صَاحِبَ غَنَمٍ يَرْعَاهَا وَ يَتَّقَوْتُ مِنْهَا وَ كَانَ تَنْوَخَا رَجُلًا حَطَّابًا يَحْتَطِبُ عَلَى رَأْسِهِ وَ يَأْكُلُ مِنْ كَسْبِهِ وَ كَانَ لِرُوْبَيْلٍ مَنْزِلَةٌ مِنْ يُونُسَ غَيْرَ مَنْزِلَةِ تَنْوَخَا لِعِلْمِ رُوْبَيْلٍ وَ حِكْمَتِهِ وَ قَدِيمِ

^١ (٢) أي يصيبه البأس و الغضب.

^٢ (٣) كناية عن ضعف العزم و عدم التحمل فيما يعرض له.

^٣ (٤) تقدم في خبر جميل أن اسمه مليخا.

^٤ (٥) انهمك في الامر: جد فيه و لج.

بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ١٤، ص: ٣٩٢

صُحِبَتْهَ فَلَمَّا رَأَى يُونُسَ عَ أَنَّ قَوْمَهُ لَا يُجِيبُونَهُ وَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ ضَجَرَ وَ عَرَفَ مِنْ نَفْسِهِ قِلَّةَ الصَّبْرِ فَشَكَا ذَلِكَ إِلَى رَبِّهِ وَ كَانَ فِيمَا شَكَا أَنْ قَالَ يَا رَبِّ إِنَّكَ بَعَثْتَنِي إِلَى قَوْمِي وَ لِي ثَلَاثُونَ سَنَةً فَلَبِثْتُ فِيهِمْ أَدْعُوهُمْ إِلَى الْإِيمَانِ بِكَ وَ التَّصَدِيقِ بِرِسَالَاتِي وَ أَخَوْفُهُمْ عَذَابِكَ وَ نَقِمَتِكَ ثَلَاثًا وَ ثَلَاثِينَ سَنَةً فَكَذَّبُونِي وَ لَمْ يُؤْمِنُوا بِي وَ جَحَدُوا نُبُوتِي وَ اسْتَخَفُّوا بِرِسَالَاتِي وَ قَدْ تَوَاعَدُونِي وَ خِفْتُ أَنْ يَقْتُلُونِي فَأَنْزَلَ عَلَيْهِمْ عَذَابَكَ فَإِنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ قَالَ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى يُونُسَ أَنْ فِيهِمْ الْحَمْلُ وَ الْجَنِينُ وَ الطِّفْلُ وَ الشَّيْخُ الْكَبِيرُ وَ الْمَرْأَةُ الضَّعِيفَةُ وَ الْمُسْتَضْعَفُ الْمُهَيَّنُ وَ أَنَا الْحَكَمُ الْعَدْلُ سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي لَا أَعَذِّبُ الصَّغَارَ بِذُنُوبِ الْكِبَارِ مِنْ قَوْمِكَ وَ هُمْ يَا يُونُسُ عِبَادِي وَ خَلْقِي وَ بَرِيَّتِي فِي بِلَادِي وَ فِي عَيْلَتِي أَحِبُّ أَنْ أَتَانَاهُمْ وَ أَرْفُقَ بِهِمْ وَ أَنْتَظِرُ تَوْبَتَهُمْ وَ إِنَّمَا بَعَثْتُكَ إِلَى قَوْمِكَ لِتَكُونَ حَيْطًا عَلَيْهِمْ تَعْطَفُ عَلَيْهِمْ بِالرَّحِمِ الْمَاسَةِ مِنْهُمْ وَ تَأْتَانَاهُمْ بِرَأْفَةِ النُّبُوَّةِ وَ تَصْبِرَ مَعَهُمْ بِأَحْلَامِ الرِّسَالَةِ وَ تَكُونَ لَهُمْ كَهَيْئَةِ الطَّبِيبِ الْمُدَاوِي الْعَالِمِ بِمُدَاوَاةِ الدَّاءِ فَخَرَفَتْ بِهِمْ وَ لَمْ تَسْتَعْمِلْ قُلُوبَهُمْ بِالرَّفْقِ وَ لَمْ تَسْسُهُمْ بِسِيَاسَةِ الْمُرْسَلِينَ ثُمَّ سَأَلْتَنِي عَنْ سُوءِ نَظْرِكَ الْعَذَابَ لَهُمْ عِنْدَ قِلَّةِ الصَّبْرِ مِنْكَ وَ عَبْدِي نُوحٌ كَانَ أَصْبَرَ مِنْكَ عَلَى قَوْمِهِ وَ أَحْسَنَ صُحْبَةً وَ أَشَدَّ تَأْنِيًا فِي الصَّبْرِ عِنْدِي وَ أْبْلَغَ فِي الْعُذْرِ فَعَضِبْتُ لَهُ حِينَ غَضِبَ لِي وَ أَحْبَبْتُهُ حِينَ دَعَانِي فَقَالَ يُونُسُ يَا رَبِّ إِنَّمَا غَضِبْتُ عَلَيْهِمْ فَيْكَ وَ إِنَّمَا دَعَوْتُ عَلَيْهِمْ حِينَ عَصَوْكَ فَوَ عَزَّتِكَ لَا أَتَعْطَفُ عَلَيْهِمْ بِرَأْفَةٍ أَبَدًا وَ لَا أَنْظُرُ إِلَيْهِمْ بِنَصِيحَةٍ شَفِيقٍ بَعْدَ كُفْرِهِمْ وَ تَكْذِيبِهِمْ إِيَّايَ وَ جَحْدِهِمْ بِنُبُوتِي فَأَنْزَلَ عَلَيْهِمْ عَذَابَكَ فَإِنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ أَبَدًا فَقَالَ اللَّهُ يَا يُونُسُ إِنَّهُمْ مِائَةٌ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ مِنْ خَلْقِي يَعْمُرُونَ بِلَادِي وَ يَلِدُونَ عِبَادِي وَ مَخْتَبِي أَنْ^٦ أَتَانَاهُمْ لِلَّذِي سَبَقَ مِنْ عِلْمِي فِيهِمْ وَ فَيْكَ وَ تَقْدِيرِي وَ تَدْبِيرِي غَيْرَ عِلْمِكَ وَ تَقْدِيرِكَ وَ أَنْتَ الْمُرْسَلُ وَ أَنَا الرَّبُّ الْحَكِيمُ وَ عِلْمِي فِيهِمْ يَا يُونُسُ بَاطِنٌ فِي الْغَيْبِ عِنْدِي لَا تَعْلَمُ مَا مَنَّتْهَا وَ عِلْمِكَ فِيهِمْ ظَاهِرٌ لَا بَاطِنَ لَهُ يَا يُونُسُ قَدْ أَحْبَبْتُكَ إِلَى مَا سَأَلْتَ مِنْ أَنْزَالِ الْعَذَابِ عَلَيْهِمْ وَ مَا ذَلِكَ يَا يُونُسُ بِأَوْفَرٍ لِحَظِّكَ عِنْدِي وَ لَا أَجْمَلَ لِسَانِكَ^٧ وَ سِيَائَتِهِمْ عَذَابٌ فِي شَوَّالٍ يَوْمَ الْأَرْبَعَاءِ وَسَطِ الشَّهْرِ بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ فَأَعْلِمَهُمْ ذَلِكَ قَالَ فَسُرَّ بِذَلِكَ يُونُسُ وَ لَمْ يَسُوهُ وَ لَمْ يَدْرِ مَا عَاقِبَتُهُ فَاَنْطَلَقَ يُونُسُ إِلَى تَنُوحَا الْعَابِدِ فَأَخْبَرَهُ بِمَا أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ مِنْ نَزُولِ الْعَذَابِ عَلَى قَوْمِهِ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ وَ قَالَ لَهُ انْطَلِقْ حَتَّى أَعْلِمَهُمْ بِمَا أَوْحَى اللَّهُ إِلَيَّ مِنْ نَزُولِ الْعَذَابِ فَقَالَ تَنُوحَا فَدَعَهُمْ فِي عَمْرِيَّتِهِمْ وَ مَعْصِيَّتِهِمْ حَتَّى يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ فَقَالَ لَهُ يُونُسُ بَلْ نَلْقَى رُوبِيلَ فَنُشَاوِرُهُ فَإِنَّهُ رَجُلٌ عَالِمٌ حَكِيمٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِ النُّبُوَّةِ فَاَنْطَلَقَا إِلَى رُوبِيلَ فَأَخْبَرَهُ يُونُسُ عَ بِمَا أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ مِنْ نَزُولِ الْعَذَابِ عَلَى قَوْمِهِ فِي شَوَّالٍ يَوْمَ الْأَرْبَعَاءِ فِي وَسَطِ الشَّهْرِ بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ فَقَالَ لَهُ مَا تَرَى انْطَلِقْ بِنَا حَتَّى أَعْلِمَهُمْ ذَلِكَ فَقَالَ لَهُ رُوبِيلُ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ رَجْعَةً نَبِيٌّ حَكِيمٌ وَ رَسُولٌ كَرِيمٌ وَ سَلَّهُ أَنْ يَصْرِفَ عَنْهُمْ الْعَذَابَ فَإِنَّهُ غَنِيٌّ عَنْ عَذَابِهِمْ

^٦ (١) أي لم تتصرف فيهم حسن التصرف. و يمكن أن يكون مصحف «حزقت» بالزاي من حزق الوتر أو الرباط: جذبه و شده. و حزق الشيء: عصره و ضغطه فيكون كناية عن التشديد في أمرهم.

^٧ بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ١٤، ص: ٣٩٣

^٨ (١) في البرهان: بأوفر سخطك عندي و لا أحمد لسانك.

وَهُوَ يُحِبُّ الرَّفْقَ بِعِبَادِهِ وَ مَا ذَلِكَ بِأَصْرَ لَكَ عِنْدَهُ وَ لَا أَسْوَأَ لِمَنْزِلَتِكَ لَدَيْهِ وَ لَعَلَّ قَوْمَكَ بَعْدَ مَا سَمِعْتَ وَ رَأَيْتَ مِنْ كُفْرِهِمْ وَ جُحُودِهِمْ يُؤْمِنُونَ يَوْمًا فَصَابِرُهُمْ وَ تَأَنَّهُمْ فَقَالَ لَهُ تَنُوخًا وَيَحْكُ يَا رُوبَيْلُ مَا أَشْرَتْ^٩ عَلَى يُونُسَ وَ أَمَرْتَهُ بَعْدَ كُفْرِهِمْ بِاللَّهِ وَ جَحْدِهِمْ لِنَبِيِّهِ وَ تَكْذِيبِهِمْ إِيَّاهُ وَ إِخْرَاجِهِمْ إِيَّاهُ مِنْ مَسَاكِينِهِ وَ مَا هَمُّوَا بِهِ مِنْ رَجْمِهِ فَقَالَ رُوبَيْلُ لِنَتُوخَا اسْكُتْ فَإِنَّكَ رَجُلٌ عَابِدٌ لَا عِلْمَ لَكَ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى يُونُسَ فَقَالَ أ رَأَيْتَ يَا يُونُسُ إِذَا أَنْزَلَ اللَّهُ الْعَذَابَ عَلَى قَوْمِكَ أَنْزَلَهُ^{١٠} فِيهِلِكُهُمْ جَمِيعًا أَوْ يَهْلِكُ بَعْضًا وَ يَبْقَى بَعْضٌ فَقَالَ لَهُ يُونُسُ بَلْ يَهْلِكُهُمْ جَمِيعًا وَ كَذَلِكَ سَأَلْتُهُ مَا دَخَلْتَنِي لَهُمْ رَحْمَةً تَعْطِفُ فَأَرَا جَعِ اللَّهُ فِيهِمْ وَ أَسْأَلُهُ أَنْ يَصْرِفَ عَنْهُمْ فَقَالَ لَهُ رُوبَيْلُ^{١١} أَ تَدْرِي يَا يُونُسُ لَعَلَّ اللَّهَ إِذَا أَنْزَلَ عَلَيْهِمُ الْعَذَابَ فَأَحْسُوا بِهِ أَنْ يَتُوبُوا إِلَيْهِ وَ يَسْتَغْفِرُوا فَيَرْحَمَهُمْ فَإِنَّهُ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَ يَكْشِفُ عَنْهُمْ الْعَذَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَخْبَرْتَهُمْ عَنِ اللَّهِ أَنَّهُ يُنْزِلُ عَلَيْهِمُ الْعَذَابَ يَوْمَ الْأَرْبَعَاءِ فَتَكُونُ بِذَلِكَ عِنْدَهُمْ كَذَابًا فَقَالَ لَهُ تَنُوخًا وَيَحْكُ يَا رُوبَيْلُ لَقَدْ قُلْتَ عَظِيمًا يُخْبِرُكَ النَّبِيُّ الْمُرْسَلُ أَنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَيْهِ أَنَّ الْعَذَابَ يَنْزِلُ عَلَيْهِمْ فَتَرُدُّ قَوْلَ اللَّهِ وَ تَشْكُ فِيهِ وَ فِي قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُكَ فَقَالَ رُوبَيْلُ لِنَتُوخَا لَقَدْ فَشِلَ رَأْيُكَ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى يُونُسَ فَقَالَ إِذَا نَزَلَ الْوَحْيُ وَ الْأَمْرُ مِنَ اللَّهِ فِيهِمْ عَلَى مَا أَنْزَلَ عَلَيْكَ فِيهِمْ مِنْ أَنْزَالِ الْعَذَابِ عَلَيْهِمْ وَ قَوْلُهُ الْحَقُّ أ رَأَيْتَ إِذَا كَانَ ذَلِكَ فَهَلْكَ قَوْمُكَ كُلَّهُمْ وَ خَرِبَتْ قَرْيَتُهُمْ أ لَيْسَ يَمْحُو اللَّهُ اسْمَكَ مِنَ النَّبُوَّةِ وَ تَبْطُلُ رِسَالَتُكَ وَ تَكُونُ كَبَعْضِ ضَعْفَاءِ النَّاسِ وَ يَهْلِكُ عَلَى يَدَيْكَ مِائَةٌ أَلْفٍ مِنَ النَّاسِ^{١٢} فَأَبَى يُونُسُ أَنْ يَقْبَلَ وَصِيَّتَهُ فَاَنْطَلَقَ وَ مَعَهُ تَنُوخًا مِنَ الْقَرْيَةِ وَ تَنَحَّى عَنْهُمْ غَيْرَ بَعِيدٍ وَ رَجَعَ يُونُسُ إِلَى قَوْمِهِ فَأَخْبَرَهُمْ أَنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَيْهِ أَنَّهُ يُنْزِلُ الْعَذَابَ^{١٣} عَلَيْكُمْ يَوْمَ الْأَرْبَعَاءِ فِي سَوَالٍ فِي وَسَطِ الشَّهْرِ بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ فَرَدُّوْا عَلَيْهِ قَوْلَهُ فَكَذَّبُوهُ وَ أَخْرَجُوهُ مِنْ قَرْيَتِهِمْ إِخْرَاجًا عَنيفًا فَخَرَجَ يُونُسُ عَ وَ مَعَهُ تَنُوخًا مِنَ الْقَرْيَةِ وَ تَنَحَّى عَنْهُمْ غَيْرَ بَعِيدٍ وَ أَقَامَ يَنْتَظِرُ الْعَذَابَ وَ أَقَامَ رُوبَيْلُ مَعَ قَوْمِهِ فِي قَرْيَتِهِمْ حَتَّى إِذَا دَخَلَ عَلَيْهِمْ سَوَالٌ صَرَخَ رُوبَيْلُ بِأَعْلَى صَوْتِهِ فِي رَأْسِ الْجَبَلِ إِلَى الْقَوْمِ أَنَا رُوبَيْلُ شَفِيقٌ عَلَيْكُمْ رَحِيمٌ بِكُمْ هَذَا سَوَالٌ قَدْ دَخَلَ عَلَيْكُمْ وَ قَدْ أَخْبَرَكُمْ يُونُسُ نَبِيَّتَكُمْ وَ رَسُولُ رَبِّكُمْ أَنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَيْهِ أَنَّ الْعَذَابَ يَنْزِلُ عَلَيْكُمْ فِي سَوَالٍ فِي وَسَطِ الشَّهْرِ يَوْمَ الْأَرْبَعَاءِ بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ لَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ رُسُلَهُ فَاَنْظُرُوا مَا أَنْتُمْ صَانِعُونَ فَأَفْزَعَهُمْ كَلَامُهُ وَ وَقَعَ فِي قُلُوبِهِمْ تَحْقِيقُ نَزُولِ الْعَذَابِ فَأَحْفَلُوا نَحْوَ رُوبَيْلِ وَ قَالُوا لَهُ مَاذَا أَنْتَ تُشِيرُ بِهِ عَلَيْنَا^{١٤} يَا رُوبَيْلُ فَإِنَّكَ رَجُلٌ عَالِمٌ حَكِيمٌ لَمْ نَزَلْ نَعْرِفُكَ بِالرِّقَّةِ عَلَيْنَا^{١٥} وَ الرَّحْمَةُ لَنَا وَ قَدْ بَلَّغْنَا مَا أَشْرَتْ بِهِ عَلَى يُونُسَ فِينَا فَمَرْنَا^{١٦} بِأَمْرِكَ وَ أَشِرْ عَلَيْنَا بِرَأْيِكَ فَقَالَ لَهُمْ رُوبَيْلُ فَإِنِّي

^٩ (٢) في البرهان: على ما أشرت.

^{١٠} (٣) في البرهان: أن ينزله.

^{١١} بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ١٤، ص: ٣٩٤

^{١٢} (١) في البرهان: مائة ألف أو يزيدون من الناس.

^{١٣} (٢) في البرهان: أوحى إليه أنى منزل عليكم العذاب.

^{١٤} (٣) في البرهان: ما ذا أنت مشير به علينا.

^{١٥} (٤) في المصدر: بالرأفة علينا.

^{١٦} بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ١٤، ص: ٣٩٥

أَرَى لَكُمْ وَ أَشِيرُ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْظُرُوا وَ تَعْمَدُوا إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ يَوْمَ الْأَرْبَعَاءِ فِي وَسَطِ الشَّهْرِ أَنْ تُعْدِلُوا الْأَطْفَالَ^{١٧}
عَنِ الْأُمّهَاتِ فِي أَسْفَلِ الْجَبَلِ فِي طَرِيقِ الْأُودِيَةِ وَ تَقْفُوا النَّسَاءَ فِي سَفْحِ الْجَبَلِ^{١٨} وَ يَكُونُ هَذَا كُلَّهُ قَبْلَ
طُلُوعِ الشَّمْسِ فَإِذَا رَأَيْتُمْ رِيحاً صَفْرَاءَ أَقْبَلْتُمْ مِنَ الْمَشْرِقِ فَعَجُّوا^{١٩} الْكَبِيرُ مِنْكُمْ وَ الصَّغِيرُ بِالصَّرَاحِ وَ الْبُكَاءِ وَ
التَّضَرُّعِ إِلَى اللَّهِ وَ التَّوْبَةِ إِلَيْهِ وَ الِاسْتِغْفَارِ لَهُ وَ ارْفَعُوا رُءُوسَكُمْ إِلَى السَّمَاءِ وَ قُولُوا رَبَّنَا ظَلَمْنَا وَ كَذَّبْنَا نَبِيَّكَ وَ
تُبْنَا إِلَيْكَ مِنْ ذُنُوبِنَا وَ إِنْ لَا تَغْفِرْ لَنَا^{٢٠} وَ تَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ الْمُعَدِّينَ فَاقْبَلْ تَوْبَتَنَا وَ ارْحَمْنَا يَا
أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ ثُمَّ لَا تَمَلُّوا مِنَ الْبُكَاءِ وَ الصَّرَاحِ وَ التَّضَرُّعِ إِلَى اللَّهِ وَ التَّوْبَةِ إِلَيْهِ حَتَّى تَتَوَارَى الشَّمْسُ
بِالْحِجَابِ أَوْ يَكْشِفَ اللَّهُ عَنْكُمْ الْعَذَابَ قَبْلَ ذَلِكَ فَاجْمَعْ رَأْيَ الْقَوْمِ جَمِيعاً عَلَى أَنْ يَفْعَلُوا مَا أَسَارَ بِهِ عَلَيْهِمْ
رُوبِيلٌ فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ الْأَرْبَعَاءِ الَّذِي تَوَقَّعُوا الْعَذَابَ^{٢١} تَنَحَّى رُوبِيلٌ مِنَ الْقَرِيبَةِ حَيْثُ يَسْمَعُ صَرَاحَهُمْ وَ يَرَى
الْعَذَابَ إِذَا نَزَلَ فَلَمَّا طَلَعَ الْفَجْرُ يَوْمَ الْأَرْبَعَاءِ فَعَلَ قَوْمٌ يُؤْنَسُ مَا أَمَرَهُمْ رُوبِيلٌ بِهِ فَلَمَّا بَزَغَتِ الشَّمْسُ أَقْبَلَتْ
رِيحٌ صَفْرَاءَ مُظْلِمَةً مُسْرِعَةً لَهَا صَرِيرٌ وَ حَفِيفٌ وَ هَدِيرٌ فَلَمَّا رَأَوْهَا عَجُّوا جَمِيعاً بِالصَّرَاحِ وَ الْبُكَاءِ وَ التَّضَرُّعِ إِلَى
اللَّهِ وَ تَابُوا إِلَيْهِ وَ اسْتَغْفَرُوهُ وَ صَرَخَتِ الْأَطْفَالُ بِأَصْوَاتِهَا تَطْلُبُ أُمّهَاتِهَا وَ عَجَّتْ سِخَالٌ^{٢٢} الْبِهَائِمِ تَطْلُبُ اللَّيْنَ
وَ عَجَّتِ الْأَنْعَامُ تَطْلُبُ الرَّعَى^{٢٣} فَلَمْ يَزَالُوا بِذَلِكَ وَ يُؤْنَسُ وَ تَنُوحًا يَسْمَعَانِ صِيحَتَهُمْ وَ صَرَاحَهُمْ وَ يَدْعُونَ
اللَّهَ عَلَيْهِمْ بِتَغْلِيظِ الْعَذَابِ عَلَيْهِمْ وَ رُوبِيلٌ فِي مَوْضِعِهِ يَسْمَعُ صَرَاحَهُمْ وَ عَجِيحَهُمْ وَ^{٢٤} يَرَى مَا نَزَلَ وَ هُوَ
يَدْعُو اللَّهَ بِكَشْفِ الْعَذَابِ عَنْهُمْ فَلَمَّا أَنْ زَالَتِ الشَّمْسُ وَ فَتِحَتِ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ سَكَنَ غَضَبُ الرَّبِّ تَعَالَى وَ
رَحِمَهُمُ الرَّحْمَنُ فَاسْتَجَابَ دَعَاءَهُمْ وَ قَبِلَ تَوْبَتَهُمْ وَ أَقَالَهُمْ عَثْرَتَهُمْ وَ أَوْحَى إِلَى إِسْرَافِيلَ أَنْ اهْبِطْ إِلَى قَوْمِ
يُونُسَ فَإِنَّهُمْ قَدْ عَجُّوا إِلَى الْبُكَاءِ وَ التَّضَرُّعِ وَ تَابُوا إِلَيَّ وَ اسْتَغْفَرُوا لِي فَرَحِمْتُهُمْ وَ تَبْتُ عَلَيْهِمْ وَ أَنَا اللَّهُ
التَّوَابُ الرَّحِيمُ أَسْرَعُ إِلَى قَبُولِ تَوْبَةِ عَبْدِي التَّائِبِ مِنَ الذُّنُوبِ وَ قَدْ كَانَ عَبْدِي يُونُسُ وَ رَسُولِي سَأَلَنِي نَزُولَ
الْعَذَابِ عَلَى قَوْمِهِ وَ قَدْ أَنْزَلْتُهُ عَلَيْهِمْ وَ أَنَا اللَّهُ أَحَقُّ مَنْ وَفَى بِعَهْدِهِ وَ قَدْ أَنْزَلْتُهُ عَلَيْهِمْ وَ لَمْ يَكُنْ اشْتَرَطَ
يُونُسُ حِينَ سَأَلَنِي أَنْ أَنْزِلَ عَلَيْهِمُ الْعَذَابَ أَنْ أَهْلِكَهُمْ فَاهْبِطْ إِلَيْهِمْ فَاصْرِفْ عَنْهُمْ مَا قَدْ نَزَلَ بِهِمْ مِنْ
عَذَابِي فَقَالَ إِسْرَافِيلُ يَا رَبِّ إِنَّ عَذَابَكَ قَدْ بَلَغَ أَكْتَفَاهُمْ وَ كَادَ أَنْ يَهْلِكَهُمْ وَ مَا أَرَاهُ إِلَّا وَ قَدْ نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ
فَكَيْفَ أَنْزِلَ أَصْرَفُهُ^{٢٥} فَقَالَ اللَّهُ كَلَّا إِنَّي قَدْ أَمَرْتُ مَلَائِكَتِي أَنْ يَصْرِفُوهُ^{٢٦} وَ لَا يُنْزِلُوهُ عَلَيْهِمْ حَتَّى يَأْتِيَهُمْ أَمْرِي
فِيهِمْ وَ عَزِيمَتِي فَاهْبِطْ يَا إِسْرَافِيلُ عَلَيْهِمْ وَ أَصْرِفْ عَنْهُمْ وَ أَصْرِفْ بِهِ إِلَى الْجِبَالِ بِنَاحِيَةِ مَفَاوِضِ الْعُيُونِ وَ

^{١٧} (١) في البرهان: أن تعزلوا الاطفال عن الامهات.

^{١٨} (٢) في البرهان زيادة هي هذه: و كل المواشي جميعا عن اطفالها.

^{١٩} (٣) في البرهان: فعجوا عجيبا.

^{٢٠} (٤) في البرهان: و ان لم تغفر لنا.

^{٢١} (٥) في البرهان: توقعوا فيه العذاب.

^{٢٢} (٦) جمع السخلة: ولد الشاة.

^{٢٣} (٧) في البرهان: و عجت سخال البهائم تطلب الثدي، و سغب الانعام تطلب الرعى. قلت:

سغب: جاع.

^{٢٤} بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ١٤، ص: ٣٩٦

^{٢٥} (١) في البرهان: فالى أين أصرف؟.

^{٢٦} (٢) في نسخة: أن يوقفوه.

مَجَارِي السُّيُولِ فِي الْجِبَالِ الْعَادِيَةِ الْمُسْتَطِيلَةِ عَلَى الْجِبَالِ فَأَذَلَّهَا بِهِ وَ لَيَّنَّهَا حَتَّى تَصِيرَ مُلَيَّنَةً^{٢٧} حَدِيداً جَامِداً فَهَبَّطَ إِسْرَافِيلُ عَلَيْهِمْ فَنَشَرَ أَجْنِحَتَهُ فَاسْتَأَقَ^{٢٨} بِهَا ذَلِكَ الْعَذَابَ حَتَّى ضَرَبَ بِهَا تِلْكَ الْجِبَالَ الَّتِي أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ يَصْرِفَهُ إِلَيْهَا قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ ع وَ هِيَ الْجِبَالُ الَّتِي بِنَاحِيَةِ الْمَوْصِلِ الْيَوْمَ فَصَارَتْ حَدِيداً إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَمَّا رَأَى قَوْمُ يُونُسَ أَنَّ الْعَذَابَ قَدْ صَرَفَ عَنْهُمْ هَبَّطُوا إِلَى مَنْزِلِهِمْ عَنْ رُءُوسِ الْجِبَالِ وَ ضَمُّوا إِلَيْهِمْ نِسَاءَهُمْ وَ أَوْلَادَهُمْ وَ أَمْوَالَهُمْ وَ حَمِدُوا اللَّهَ عَلَى مَا صَرَفَ عَنْهُمْ وَ أَصْبَحَ يُونُسُ وَ تَنُوخَا يَوْمَ الْخَمِيسِ فِي مَوْضِعِهِمَا الَّذِي كَانَا فِيهِ لَا يَشْكَاَنَّ أَنَّ الْعَذَابَ قَدْ نَزَلَ بِهِمْ وَ أَهْلَكَهُمْ جَمِيعاً لَمَّا خَفِيَتْ أَصْوَاتُهُمْ عِنْدَهُمَا^{٢٩} فَأَقْبَلَا نَاحِيَةَ الْقَرْيَةِ يَوْمَ الْخَمِيسِ مَعَ^{٣٠} طُلُوعِ الشَّمْسِ يَنْظُرَانِ إِلَى مَا صَارَ إِلَيْهِ الْقَوْمُ فَلَمَّا دَنَوْا مِنَ الْقَوْمِ وَ اسْتَقْبَلْتَهُمُ الْحَطَّابُونَ وَ الْحَمَاهُ^{٣١} وَ الرِّعَاءُ بِأَغْنَامِهِمْ وَ نَظَرُوا إِلَى أَهْلِ الْقَرْيَةِ مُطْمَئِنِّينَ قَالَ يُونُسُ لَتَنُوخَا يَا تَنُوخَا كَذَّبَنِي الْوَحْيُ وَ كَذَّبْتَ وَعْدِي لِقَوْمِي وَ لَا عِزَّةَ لِي وَ لَا يَرُونَ لِي وَجْهاً أَبداً^{٣٢} بَعْدَ مَا كَذَّبَنِي الْوَحْيُ فَانْطَلَقَ يُونُسُ هَارِباً عَلَى وَجْهِهِ مُغَاضِباً لِرَبِّهِ نَاحِيَةَ الْبَحْرِ مُسْتَنْكِرًا^{٣٣} فِرَاراً مِنْ أَنْ يَرَاهُ أَحَدٌ مِنْ قَوْمِهِ فَيَقُولَ لَهُ يَا كَذَّابُ فَلِذَلِكَ قَالَ اللَّهُ وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِباً فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ الْآيَةَ وَ رَجَعَ تَنُوخَا إِلَى الْقَرْيَةِ فَلَقِيَ رُوْبَيْلَ فَقَالَ لَهُ يَا تَنُوخَا أَيُّ الرَّأْيَيْنِ كَانَ أَصُوبَ وَ أَحَقَّ أَنْ يُتَّبَعَ رَأْيِي أَوْ رَأْيِكَ فَقَالَ لَهُ تَنُوخَا بَلْ رَأَيْكَ كَانَ أَصُوبَ وَ لَقَدْ كُنْتُ أَشْرْتُ بِرَأْيِ الْحُكَمَاءِ الْعُلَمَاءِ^{٣٤} فَقَالَ لَهُ تَنُوخَا أَمَا إِنِّي لَمْ أُزَلْ أَرَى أَنِّي أَفْضَلُ مِنْكَ لِزُهْدِي وَ فَضْلِ عِبَادَتِي حَتَّى اسْتَبَانَ فَضْلُكَ لِغُضَلِّ عِلْمِكَ وَ مَا أَعْطَاكَ اللَّهُ رَبِّكَ مِنْ الْحِكْمَةِ مَعَ التَّقْوَى أَفْضَلُ^{٣٥} مِنَ الزُّهْدِ وَ الْعِبَادَةِ بَلَا عِلْمٍ فَاصْطَلَحْنَا فَلَمْ يَزَلَا مُقِيمَيْنِ مَعَ قَوْمِهِمَا وَ مَضَى يُونُسُ عَلَى وَجْهِهِ مُغَاضِباً لِرَبِّهِ فَكَانَ مِنْ قِصَّتِهِ مَا أَخْبَرَ اللَّهُ بِهِ فِي كِتَابِهِ إِلَى قَوْلِهِ فَامْنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى

حِينَ^{٣٦}

^{٢٧} (٣) في نسخة و في البرهان: ملتئمة.

^{٢٨} (٤) استئاق الماشية: حثها على السير من خلف، عكس قادها.

^{٢٩} (٥) في البرهان: لما خفيت أصواتهم عنهما.

^{٣٠} بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ١٤، ص: ٣٩٧

^{٣١} (١) في البرهان: و الحمارة. قلت: هم أصحاب الحمير في السفر.

^{٣٢} (٢) في البرهان: لا و عزة ربي لا يرون لي وجهي أبدا.

^{٣٣} (٣) في البرهان: ناحية بحر ايلة متكررا.

^{٣٤} (٤) في البرهان: و العلماء.

^{٣٥} (٥) في البرهان: مع أن التقوى أفضل.

^{٣٦} بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ١٤، ص: ٣٩٦ تفسير العياشي؛ ج ٢؛ ص ١٢٩ تا تفسير العياشي، ج ٢، ص: ١٣١

(١) تفسیر القمی ٣٧ قال: بحار ٣٨: أبی عن ابن اعمیر عن جمیل قال: بحار) فإنه حدثني أبي عن ابن اعمير عن جميل قال قال لي أبو عبد الله ع ما ردَّ الله العذاب إلا عن قوم يونس و كان يونس يدعوهم إلى الإسلام فيأبون ذلك فهم أن يدعو عليهم و كان فيهم رجلاً عبداً و عالم و كان اسم أحدهما مليحاً و الآخر اسمه روبيل فكان العابد يشير على يونس بالدعاء عليهم و كان العالم ينهأه و يقول لا تدع عليهم فإن الله يستجيب لك و لا يحب هلاك عباده فقبل قول العابد و لم يقبل من العالم فدعا عليهم فأوحى الله إليه يأتيهم العذاب في سنة كذا و كذا في شهر كذا و كذا في يوم كذا و كذا فلما قرب الوقت خرج يونس من بينهم مع العابد و بقى العالم فيها فلما كان في ذلك اليوم نزل العذاب فقال العالم لهم يا قوم افرعوا إلى الله فلعنه يرحمكم و يرد العذاب عنكم فقالوا كيف نضع قال اجتمعوا و اخرجوا إلى المفازة و فرقوا بين النساء و الأولاد و بين الأبل و أولادها و بين البقر و أولادها و بين الغنم و أولادها ثم ابكوا و ادعوا فذهبوا و فعلوا ذلك و ضجوا و بكوا فرحمهم الله و صرف عنهم العذاب و فرق العذاب على الجبال و قد كان نزل و قرب منهم فأقبل يونس ينظر كيف أهلكهم الله فرأى الرارغون يزرعون في أرضهم قال لهم ما فعل قوم يونس فقالوا له و لم يعرفوه إن يونس دعا عليهم فاستجاب الله له و نزل العذاب عليهم فاجتمعوا و بكوا فدعوا فرحمهم الله و صرف ذلك عنهم و فرق العذاب على الجبال فهم إذا يطلبون يونس ليؤمنوا به فغضب يونس و مر على وجهه مغاضباً به كما حكى الله حتى انتهى إلى ساحل البحر فإذا سفينة قد شحنت و أرادوا أن يدفعوها فسألهم يونس أن يحملوه فحملوه فلما توسطوا البحر بعث الله حوتاً عظيماً فحبس عليهم السفينة من قدامها فنظر إليه يونس ففرغ منه و صار إلى مؤخر السفينة فدار إليه الحوت و فتح فاه فخرج أهل السفينة فقالوا فينا عاص فسأهموا^{٣٩} فخرج سهم يونس و هو قول الله عز و جل فساهم فكان من المدحضين فأخرجوه بالقوة في البحر فالتقمه الحوت و مر به في الماء

^{٣٧} قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر القمی، ٢ جلد، دار الكتاب - قم، چاپ: سوم، ١٤٠٤ ق. تفسیر القمی، ج ١، ص: ٣١٩

^{٣٨}

^{٣٩} بحار الأنوار (ط - بیروت)، ج ١٤، ص: ٣٨١

برسی دو روایت

برسی سند روایت دو روایت

برسی متن دو حدیث

نکته (۱)

در حدیث اول حضرت یونس این گونه توصیف شده است

أَنَّ يُونُسَ بْنَ مَتَّى ع بَعَثَهُ اللَّهُ إِلَى قَوْمِهِ وَ هُوَ ابْنُ ثَلَاثِينَ سَنَةً وَ كَانَ رَجُلًا يَغْتَرِيهِ الْحِدَّةُ^{۴۰} وَ كَانَ قَلِيلَ الصَّبْرِ عَلَى قَوْمِهِ وَ الْمُدَارَاةَ لَهُمْ عَاجِزًا عَمَّا حُمِّلَ مِنْ ثِقَلِ حَمَلِ أَوْقَارِ النَّبُوَّةِ وَ أَغْلَامِهَا وَ أَنَّهُ يُفْسَخُ تَحْتَهَا^{۴۱}

در این عبارت حضرت یونس متهم به تند خویی و بی صبر و نا مداراتی نصبت به قومش شده و در تحمل سنگینی بار نبوت ناتوان معرفی شده این در حالی است که قرآن کریم انبیاء را توصیف به صبر می نماید و می فرماید:

وَلَقَدْ كَذَّبْتَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبْرُوا عَلَىٰ مَا كَذَّبُوا وَأُودُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا ۗ وَلَا مَبْدَلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۗ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبِيٍّ الْمُرْسَلِينَ ۗ انبیاء/۳۴

و پیش از تو نیز پیامبرانی تکذیب شدند، ولی بر آنچه تکذیب شدند و آزار دیدند شکیبایی کردند تا یاری ما به آنان رسید، و برای کلمات خدا هیچ تغییردهنده‌ای نیست. و مسلماً اخبار پیامبران به تو رسیده است. (۳۴)

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۗ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ ۗ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ ۗ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ ۗ ابراهیم / ۹

آیا خبر کسانی که پیش از شما بودند: قوم نوح و عاد و ثمود، و آنان که بعد از ایشان بودند [و کسی جز خدا از آنان آگاهی ندارد، به شما رسیده است؟

وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا ۗ وَلَنْصِيرَنَّ عَلَىٰ مَا أَدَيْتُمُونَا ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ۗ ابراهیم / ۱۲

^{۴۰} (۲) أي يصيبه البأس و الغضب.

^{۴۱} تفسير العياشي

و چرا بر خدا توکل نکنیم و حال آنکه ما را به راه‌هایمان رهبری کرده است؟ و البته ما بر آزاری که به ما رساندید شکیبایی خواهیم کرد، و توکل کنندگان باید تنها بر خدا توکل کنند. (۱۲)

<واو> در جمله <و قد هدانا> که در آیه اخیر ذکر شد، حالیه است به این معنی که برخورداری از هدایت الهی، مقتضی توکل بر خداوند است لذا انبیا با توجه به هدایت یافتن خویش از سوی خداوند، هیچ توجیهی را برای توکل نکردن به او روا نمی‌داشتند.^{۴۲} لذا منشا صبر، توکل بر خداوند است.^{۴۳} علاوه بر این، شرح صدر لازمه ی رسالت و تبلیغ دین است چنانکه حضرت موسی آن را از خداوند خواست (طه/۲۵-۲۸) و به پیامبر اکرم این ویژگی عطا شد (انشراح / ۱-۶) با توجه به این آیات چگونه می‌توان تصور کرد که پیامبری می‌تواند کم صبر در امر رسالتش باشد.

نکته ۲)

در متن حدیث اول آمده است

(بعد از اینکه یونس (ع) برای قوم خود از درگاه الهی درخواست عذاب نمود، خداوند به او وحی کرد: ای یونس، در میان قومت نوزاد و طفل بی‌گناه و جنین متولد شده و مردان و زنان کهنسال و زنان ناتوان و ضعیف وجود دارند و من حاکم عادل هستم که رحمتم بر غضبم سبقت گرفته و کودکان را به گناه بزرگسالان عذاب نمی‌کنم و آنها بندگان من هستند، دوست دارم به آنها مهلت دهم و با ایشان مدارا کنم و منتظر توبه آنها باشم و من تو را برای این بسوی آنها فرستادم که با آنها مهربان باشی و مانند پزشک معالج درد آنها را درمان کنی، اما تو با آنها مدارا نکردی و اکنون با این بی‌صبری و دید منفی از من تقاضای عذاب می‌کنی؟ در حالی که بنده من نوح صبر بسیار زیادی داشت و مدت درازی با قوم خود مدارا نمود و با آنها حسن معاشرت داشت و وقتی پس از سالها دعوت آنها او را اجابت نکردند، غضبناک شد، من هم از غضب او به خشم آمدم و نفرین او را در باره عذاب قومش اجابت کردم.

یونس گفت: پروردگارا من بخاطر تو بر آنها غضب کرده‌ام، بدلیل اینکه تو را نافرمانی و عصیان می‌کردند، آنها را نفرین کردم و قسم به عزت تو، هرگز درباره آنها احساس ترحم و رأفت نمی‌کنم، پس عذاب خویش را بر آنان نازل کن، چون آنها هرگز ایمان نمی‌آورند، اما خدای متعال وحی کرد: ای یونس آنها بیش از صد هزار نفر از مخلوقات من هستند که شهرهای مرا آباد کرده و بندگان و دوستداران مرا به دنیا می‌آورند، پس به علم خود که درباره تو و آنها سبقت گرفته به آنها مهلت می‌دهم، چون تقدیر من غیر از علم و تقدیر توست و تو پیامبری، اما من پروردگار حکیم هستم، اما حال که تو چنین می‌خواهی و در

^{۴۲}راهنما

^{۴۳}تفسیر نور، ج ۶، ص: ۲۷۰

نزد من مرتبه بلندی داری تو را اجابت می‌کنم، بزودی در روز چهارشنبه نیمه ماه شوال، بعد از طلوع خورشید عذاب خود را بر آنان نازل می‌کنم، پس این مطلب را به آنها اطلاع بده.

در متن فوق خداوند حضرت را به صبر و ترحم و مدارا دعوت می‌کند اما حضرت یونس بی توجه به خواست الهی می‌فرماید: (پروردگارا من بخاطر تو بر آنها غضب کرده‌ام، بدلیل اینکه تو را نافرمانی و عصیان می‌کردند، آنها را نفرین کردم و قسم به عزت تو، هرگز درباره آنها احساس ترحم و رأفت نمی‌کنم، پس عذاب خویش را بر آنان نازل کن)، چگونه می‌شود پیامبری با اخلاص تمام بگوید پروردگارا من بخاطر تو بر آنها غضب کرده‌ام اما به غایت خواست الهی مبنی بر ترحم به مخلوقات بی توجه باشد.

و چگونه خداوند صبر چند صد ساله حضرت نوح را مثال می‌زند در حالی که دیگر پیامبرانی که از خدا طلب عذاب بر قوم نمودند به اندازه حضرت نوح عمر ننمودند و اساساً طلب نزول عذاب مایوس شدن از هدایت قوم است.

نکته ۳)

در دو حدیث فوق سخن از دو شخص است که یکی عالم (روبیل) و دیگری عابد (تنوخا / ملیخا) است (وَ كَانَ رُوْبِيْلٌ مِنْ اَهْلِ بَيْتِ الْعِلْمِ وَ النَّبُوَّةِ وَ الْحِكْمَةِ وَ كَانَ قَدِيْمَ الصَّحْبَةِ لِيُوْنُسَ بْنِ مَتِيٍّ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَبْعَثَهُ اللّٰهُ بِالنَّبُوَّةِ وَ كَانَ تَنُوْخَا رَجُلًا مُّسْتَضْعَفًا عَابِدًا زَاهِدًا مِنْهُمْ كَأَنَّ فِي الْعِبَادَةِ)

در این زمینه به سخنان و عباراتی بر می‌خوریم که گویی دو نفر صحنه گردان و نقش اول این داستانند در حدیث دوم (مرد عابد یونس را بر نفرین قوم ترغیب کرد، اما مرد دانشمند او را از این عمل نهی نمود و گفت: قومت را نفرین نکن، چون خداوند با اینکه دوستدار هلاک بندگان خود نیست دهای تو را اجابت می‌کند، اما یونس قول عابد را پذیرفت و لیکن قول دانشمند را قبول نکرد و قومش را نفرین نمود، خداوند هم به او وحی نمود که عذاب در فلان تاریخ روی می‌دهد، وقتی زمان عذاب نزدیک شد، یونس به همراه مرد عابد از میان قوم خارج شد، لیکن مرد عالم در میان قوم باقی ماند، وقتی روز عذاب فرا رسید مرد عالم به مردم گفت: ای قوم به درگاه الهی جزع و فزع و تضرع کنید، شاید به شما رحم کند و عذاب را از شما برطرف سازد، مردم گفتند: چه کنیم؟ عالم گفت: بسوی بیابان بروید و میان زنان و کودکان جدایی افکنید و شتران ماده را از کره‌هایشان جدا کنید و میان دامها و بچه‌هایشان نیز چنین

کنید، سپس به دعا و گریه و تضرع پردازید و سر به سجده گذارید و طلب رحمت کنید، مردم چنین کردند، خداوند به آنان رحمت نمود و عذاب را از ایشان بر طرف نمود و بر کوهها وارد کرد.

در این قسمت از حدیث فرد عالم در علم و معرفت به رحمت الهی از پیامبر خدا پیشی گرفته و قومی را که سالها ایمان نیاورده اند با شرح صدر و هدایت این عالم ایمان می آورند

علاوه بر این در متن حدیث اول می خوانیم:

(خدا فرمود) اَمَّا حَالُكَ تُوْ چینی می خواهی (یعنی نزول عذاب) و در نزد من مرتبه بلندی داری تو را اجابت می کنم، بزودی ...عذاب خود را بر آنان نازل می کنم، پس این مطلب را به آنها اطلاع بده.

یونس (ع) از شنیدن این امر خوشحال شد و به عاقبت آن نیاندیشید، سپس به نزد تنوخوا عابد قوم رفت و خیر نزول عذاب را به او داد و از او خواست ماجرا را به قوم^{۴۴} خود خبر دهد، اما تنوخوا گفت: آنها را رها کن تا در گمراهی و سرگردانی و گناه غوطه ور باشند تا وقتی که عذاب الهی فرا رسد، لیکن یونس گفت: بهتر است با روبیل دانشمند ملاقات کرده و مشورت کنیم، چون او مردی حکیم و دانا و از خاندان نبوت است.

در این قسمت حضرت یونس با آن همه جدیت در درخواست عذاب و وعده ی الهی بر نزول عذاب ، با حالت تردید عنوان می شود که: (اما تنوخوا گفت: آنها را رها کن) برای شور و مشورت به سراغ مردی حکیم و دانا و از خاندان نبوت می رود! در ادامه ی حدیث اول آمده است:

(روبیل گفت: به صورت یک پیامبر حکیم و دانا به نزد پروردگارت باز گرد و از او بخواه عذاب را از قومت بر طرف کند، چون او از عذاب خلق بی نیاز است و مدارا و رفق با بندگان را بیشتر می پسندد و شاید قوم تو پس از این کفر و انکار توبه کرده و متوجه پروردگار شوند، پس با آنها صبر و مدارا کن و به آنها مهلت بده.)

و نیز:

^{۴۴} قصص الانبیاء (قصص قرآن - ترجمه قصص الانبیاء جزائری) ؛ ص ۶۱۱

(روبیل به او گفت: ساکت باش تو مردی عابد هستی، اما علم و حکمتی نداری، سپس رو به جانب یونس کرد و گفت: ای یونس، اگر عذاب الهی نازل شود همه آنها را هلاک می کند یا بعضی باقی می ماند؟)

یونس گفت: همه ایشان هلاک می شوند و از شدت غضب چنین درخواستی کردم و هیچ احساس ترحمی نسبت به ایشان نمی کنم تا به درگاه الهی مناجات کرده و از او بخواهم عذاب را از آنها برطرف کند.)

در این دو متن ظاهراً بی احترامی به ساحت حضرت یونس گردیده آن جا که می گوید: (روبیل گفت: به صورت یک پیامبر حکیم و دانا به نزد پروردگارت باز گرد) آیا معکوس این سخن آن نمی شود که حالا که نفرین کردی از شأن پیامبری به دور هستی و حکیم و دانا نیستی چنانکه روبیل با سراجت به عابد گفت: (ساکت باش تو مردی عابد هستی، اما علم و حکمتی نداری) آیا بنا بر این روایت حضرت یونس موافق خواست عابد مبنی بر نزول عذاب نیست پس به نوعی به نظر حضرت و مقام ایشان جسارت شده است. بعلاوه حضرت یونس طبق روایت پیام خدا را منتقل نمود (خدا فرمود) اما حال که تو چنین می خواهی (یعنی نزول عذاب) و در نزد من مرتبه بلندی داری تو را اجابت می کنم، بزودی ...عذاب خود را بر آنان نازل می کنم، پس این مطلب را به آنها اطلاع بده. پس دیگر جای نظر خواهی و اظهار نظر نیست.

در ادامه متن میخوانیم:

(روبیل گفت: ای یونس، آیا می دانی که خدا ارحم الراحمین است و شاید بعد از رفتن تو این قوم توبه کنند و از خدا بخواهند عذاب را بر طرف کند و اگر خداوند رحیم توبه آنها را بپذیرد و عذاب را منصرف سازد تو در نزد مردم دروغگو خواهی شد، تنوخی عابد گفت: وای بر تو ای روبیل براستی سخن عظیمی می گویی.

پیامبر و فرستاده خدا به تو خبر می دهد که خداوند عذاب را بر این قوم خواهد فرستاد، اما تو در گفتار خدا و در گفتار پیامبرش تردید می کنی؟! بدان که با این گفتار همه اعمال تو نابود و حبط شد! روبیل به تنوخی گفت: نظر و رأی تو سست و غیر معقول است، سپس متوجه یونس شد و به او گفت: بعد از آنکه وحی بر تو نازل شد باز هم اراده خدا حاکم است و امر^{۴۵} نزول عذاب به اراده او بستگی دارد و قول خدا حق است، ولی آیا می دانی که اگر عذاب نازل شود و همه قومت هلاک شوند و شهرشان ویران گردد، خداوند تعالی نام تو را از میان انبیاء محو خواهد کرد و رسالت باطل می شود و مثل بسیاری از مردم

^{۴۵} قصص الأنبياء (قصص قرآن - ترجمه قصص الأنبياء جزائری)، ص: ۶۱۲

ضعیف خواهی بود و بدست تو صد هزار نفر از مردم هلاک می‌شوند؟ اما یونس سفارش و نصایح او را نپذیرفت،)

در این فراز روبیل بر اساس معرفت خود چیزی را می‌داند و تشخیصی را می‌دهد که بر اساس واقعه داستان پیش می‌آید و عجیب است که باز در این مقام معرفت او به رحمت الهی بیش از پیامبر است بعلاوه گویی از علم مکتوم و تقدیر رانده شده که بر اساس برخی از روایات حتی خداوند از توبه این قوم به پیامبرش هم خبر نداده بود آگاه است

عجیب تر آن که روبیل می‌گوید: (اگر خداوند رحیم توبه آنها را بپذیرد و عذاب را منصرف سازد تو در نزد مردم دروغگو خواهی شد،) (آیا می‌دانی که اگر عذاب نازل شود و همه قومت هلاک شوند و شهرشان ویران گردد، خداوند تعالی نام تو را از میان انبیاء محو خواهد کرد و رسالت باطل می‌شود) این سخنان در معاشرت با یک پیامبر از ادب ایمانی بدور است. بعلاوه اگر عذاب الهی در اثر نفرین یک پیامبر نازل شود آیا این عین عدالت و حق نیست؟ اگر عدل نیست پس تکلیف پیامبران قوم عاد و ثمود و لوط و نوح موسی و ... چیست؟

مضاف بر این باید گفت حدیث به گونه ای است که اگر قوم یونس توبه کردند و عذاب برطرف شد حضرت یونس دروغگو است و اگر توبه ننمودند و هلاک شدند لازم است خداوند نام یونس را از میان انبیاء محو گرداند و رسالتش را باطل نماید در هر صورت حضرت متهم است در حالی که در این حدیث خداوند خلف وعده ننموده و عذاب را نازل کرد اما به دلیل توبه قوم آن عذاب را بگونه ای نازل کرد (برکوه) که به آن قوم آسیب نرسد.

جای دارد این نکته را یاد آور شویم که در خواست نزول عذاب خود منوط به کسب اجازه ی الهی است زیرا انبیاء الهی پیش از دریافت اذن، عملی را انجام نمی‌دهند چنانکه نزول عذاب منوط به قبول نفرین است.

در ادامه حدیث اول آمده است: (اما روبیل همراه قوم در شهر باقی ماند، تا وقتی که ماه شوال فرا رسید، آنگاه روبیل با صدای بلند از بالای کوه مردم را فرا خواند و به آنها گفت: من روبیل، دوستدار و خیر خواه شما هستم، اکنون ماه شوال فرا رسیده، در حالی که پیامبر خدا یونس وقوع عذاب را در این ماه به شما اعلام کرده و خداوند هرگز وعده خود را خلف نخواهد کرد، حال چه خواهید کرد؟ مردم با شنیدن صدای او وحشت کرده و در قلبشان نزول عذاب محقق شد و با جزع و فزع به نزد روبیل شتافتند و گفتند: ای

روبیل به نظر تو که مرد عالم و حکیمی هستی و ما تو را خیر خواه و مشفق نسبت به خود می‌دانیم، چه باید بکنیم؟ ما می‌دانیم که تو درباره ما به یونس سفارش کردی، اکنون هم درباره امر ما نظر خود را اعلام کن تا ما به حکم تو عمل کنیم.

در این فراز جای این نکته قابل ذکر است که چگونه تلاش سالها دعوت مخلصانه ی یک پیامبر بر قلب قومش تأثیر نداشت و پیامبر خدا را تکذیب کرده و از شهر بیرون نمودند اساسا چنین قومی که تحمل دریافت نصیحت و اخبار الهی را ندارند چگونه با روبیل که از پیامبر خدا برای هدایت مردم حریت تر بود کنار آمده و وی را اخراج نمودند؟ و با یک فریاد روبیل عالم آن هم از بالای کوه، قوم وحشت کرده و در قلبشان نزول عذاب محقق شد و با جزع و فزع به نزد او شتافتند در حالی که در همین روایت خداوند چنین وعده داده که (بزودی در روز چهارشنبه نیمه ماه شوال، بعد از طلوع خورشید عذاب خود را بر آنان نازل می‌کنم) جای تعجب است که چگونه روبیل اول ماه شوال به سراغ قوم رفته است در حالی که نشانه های عذاب از چند روز قبل ظهور کرد و این قوم با نفس حق او ایمان آوردند؟!

بعلاوه مردمی که اعتقاد به نبوت یونس (ع) ندارند و اعتقادی به حقانیت خدا ندارند چگونه از روبیل می پذیرند که خداوند خلف وعده نمی کند و بدون دیدن نشانه های عذاب مطیع او می شوند (پیامبر خدا یونس وقوع عذاب را در این ماه به شما اعلام کرده و خداوند هرگز وعده خود را خلف نخواهد کرد)

در فرازی دیگر از روایت اول آمده است

روبیل در جواب چاره خواهی قوم برای فرار از عذاب گفت: (من معتقدم منتظر طلوع فجر روز چهارشنبه وسط ماه باشید و در آن روز قبل از طلوع فجر کودکان را از مادران جدا کنید و آنها را در دامنه کوه میان بیابان رها نمایید و مادران آنها را در بالای کوه نگه دارید، وقتی دیدید باد زردی از جانب مشرق می‌وزد، همه از بزرگ و کوچک شروع به فریاد و گریه و تضرع کنید) در ادامه حدیث آمده است (وقتی روز چهارشنبه موعود فرا رسید، روبیل از شهر فاصله گرفت، اما صدای ناله و تضرع آنها را می‌شنید و در صورت وقوع عذاب آن را مشاهده می‌کرد.)

در این مقام این سؤال مطرح است که روبیل با آن همه توکل و اعتماد به رحمت خدا چرا در میان توبه کنندگان نماند پس، آن همه ایمان و علم به رحمت خدا در زمان وعده ی نزول عذاب کجاست آیا از ترس گرفتار شدن به عذاب الهی می بایست از شهر فاصله گیرد و از دور نظاره گر وقوع احتمالی عذاب باشد آیا او به گفته ها و نصایح خود اعتماد ندارد یا به رحمت الهی؟

در قسمتی دیگر از همین حدیث آمده است:

(در آن حال یونس (ع) و تنوخی عابد صدای ناله و فریاد آنها را می شنیدند، اما برای شدیدتر شدن عذاب آنها دعا می کردند و روبیل عالم نیز صدای ناله و فریاد آنها را می شنید و برای بر طرف شدن عذاب از ایشان دست به دعا برداشته بود، وقتی خورشید به وسط آسمان رسید و درهای آسمان گشوده شد و غضب پروردگار آرام گرفت، خداوند دعای آنها را پذیرفت و توبه آنها را قبول کرد و به اسرافیل وحی نمود تا بر قوم یونس نازل شود و به او گفت: من بر ناله و تضرع قوم یونس رحمت نمودم، چون من توبه پذیر و مهربانم، اما بنده من یونس برای آن قوم درخواست عذاب نموده و من باید به وعده خود وفا کنم، ولی یونس با من شرط نکرد تا در اثر نزول عذاب آنها را هلاک کنم، پس بر آنها فرود آی و عذاب مرا از آنها بر طرف کن،) (نفس تقاضای نزول عذاب همان هلاکت است)

و نیز:

(وقتی قوم یونس دیدند که عذاب از آنها بر طرف شده، از قله کوه بسوی منازل خود پایین آمدند و زنان و کودکان به یک دیگر رسیدند و همگی شکر و سپاس الهی را بجای^{۴۶} آوردند، یونس و تنوخی روز پنجشنبه در حالی که هیچ شکی نداشتند که عذاب بر قوم نازل شده و همه آنها هلاک شده اند، صدای خفیفی از شهر شنیدند، پس بسوی شهر آمدند تا اوضاع را از نزدیک مشاهده کنند، وقتی به شهر نزدیک شدند، هیزم کشان و چوپانان و زارعین را در حالی عادی مشغول کار روز مره خود دیدند و مردم را در حال آرامش مشاهده کردند، یونس به تنوخی گفت: ای تنوخی، ندای وحی به من دروغ گفت و قوم من وعده مرا دروغین دیدند، پس دیگر هیچ آبرو و عزتی برای من نمانده، پس یونس (ع) با حالت غضب به جانب دریا رفت، در حالی که از ملاقات با مردم بیمناک بود و می ترسید او را دروغگو بنامند.)

^{۴۶} قصص الأنبياء (قصص قرآن - ترجمه قصص الأنبياء جزائری)، ص: ۶۱۴

این قسمت از حدیث نشان می دهد که حضرت یونس و تنوخوا و روبیل آن چنان از قوم فاصله نداشتند، چون صدای آن قوم را می شنیدند پس در این صورت می توانستند همه جمعیت را از بالای کوه ببینند و نزول عذاب را مشاهده کنند و مردمان را که سالم به خانه هایشان بر می گردند را ببینند، چگونه است حضرت یونس و تنوخوا با یک روز تأخیر و بدون شک از وقوع نزول عذاب و هلاکت قوم و بی خبر از همه جا به سراغ قوم رفتند؛ آیا این تناقض واقعه با متن داستان نیست

علاوه بر این در حدیث آمده است که (اما بنده من یونس برای آن قوم درخواست عذاب نموده و من باید به وعده خود وفا کنم، ولی یونس با من شرط نکرد تا در اثر نزول عذاب آنها را هلاک کنم)، (یونس به تنوخوا گفت: ای تنوخوا، ندای وحی به من دروغ گفت و قوم من وعده مرا دروغین دیدند، پس دیگر هیچ آبرو و عزتی برای من نمانده)

آیا نفس در خواست نزول عذاب بر قوم کافر صرفا آن است که یک حادثه ی طبیعی رخ دهد بدون آن که شخصی از کافران آسیب ببیند یا آن که وقتی یک پیامبر درخواست نزول عذاب می کند نفس در خواست همان مرگ و نابودی قوم است. ندای وحی در این حدیث همان پیام الهی است که از طریق فرشته وحی به یونس (ع) می رسد چگونه می شود پیامبری، خداوند و در امتداد آن فرشته ی وحی را دروغ گو نامد آیا این کفری آشکار نیست آیا می شود بخاطر خلف وعده و دروغ گویی خدا، پیامبری هم در وعده اش به قوم خود دروغ گو شود بگونه ای که آن نبی بی آبرو و بی عزت شود (هرگز)

در حدیث دوم فرازی مشابه متن حدیث فوق است که با کمی تفاوت می گوید:

(خداوند به آنان رحمت نمود و عذاب را از ایشان بر طرف نمود و بر کوهها وارد کرد.

بعد از فرود عذاب بر کوه یونس به دهکده بازگشت تا نتیجه نزول عذاب را ببیند، اما با کمال تعجب دهقانان را در حال زراعت دید، به آنها گفت: قوم یونس چه کردند؟

آنها که یونس را نمی‌شناختند، گفتند: یونس به آنها نفرین نمود، خداوند هم دعای او را اجابت کرد و نشانه‌های عذاب ظاهر شد، اما آنها اجتماع کرده و گریه و زاری نمودند و به درگاه الهی دعا کردند، خداوند هم به آنها رحمت نمود و عذاب را از آنها بر طرف کرد و بر کوهها نازل نمود، و اکنون آنها در طلب یونس هستند تا به او ایمان بیاورند، اما یونس غضبناک شد و با حالت خشم به کنار دریا رفت، در آنجا متوجه یک کشتی در حال عبور شد و از آنها درخواست نمود تا او را همراه خود ببرند^{۴۷}

جالب آن که در تفسیر انوار درخشان در تفسیر لفظ اَبَق می گوید که: (خروج وی از آن سرزمین و توجه به ساحل و سفر با کشتی را اَباق تعبیر نموده از نظر اینکه رسول رحمت شایسته بود در آن نواحی زیست کند شاید مشاهده آثار عذاب سبب شود همه آن مردم یا گروهی از آنان بسوی آفریدگار توبه نموده پشیمان شوند و طریقه رهبری و هدایت و رهائی آنان را از عذاب به آنان اعلام نماید. همچنانکه قوم یونس علیه السلام پس از مشاهده آثار عذاب در مقام تجسس بر آمدند که یونس را بیابند به او دسترسی نیافته طریقه هدایت و رهبری آنان را که توبه نمایند و اظهار پشیمانی نمایند و بیان چگونگی آن شخص به نام روبیل که از آن مردم بود بعهده گرفت، بالأخره در زمینه‌ای که شایسته فضل پروردگار بود، آن مردم را رحمت و فضل فرا گرفت و همه آن قوم از نزول عذاب نجات یافته رهائی یافتند.^{۴۸}

در مطالب فوق حضرت یونس با آگاهی از قبول توبه ی قوم از سوی خدا و با علم به ایمان آوردن قوم و طلب شوق دیدار او ، آن مردمان را رها می کند؛ آیا این عمل شانهِ خالی کردن از زیر بار مسولیت نیست آیا ایمان قوم سر آغاز مسولیتی جدید برای هدایت قومی مومن نیست؟ آیا این عمل نامش ترک پست از هدایت مردم مومن نیست ؟ عمل حضرت صرفا ترک اولی است یا یک گناه کبیره؟

با توجه به متن این دو روایت مشخص می شود که ظلم در آیه (فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَن لَّا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (۸۷) انبیا) در همان معنای عام خود است لذا حضرت یونس علاوه بر ظلم به نفس و ظلم بر قوم، مرتکب گنا کبیره نسبت دروغ به خدا و حتی از این فرا تر متهم به کفر گویی می شود.

^{۴۷} قصص الأنبياء (قصص قرآن - ترجمه قصص الأنبياء جزائری)، ص: ۶۰۸

^{۴۸} انوار درخشان، ج ۱۴، ص: ۷۱ - ۷۰

روایاتی که علت افتادن حضرت یونس در شکم ماهی به دلیل ظلم ایشان است

در مقابل این دسته از روایاتی که ذکر شد احادیثی مشاهده می شود که حضرت یونس را تنزیه می نمایند

حدیث اول

ن، عیون أخبار الرضا عليه السلام في خبر ابن الجهم أنه سأل المأمون الرضا ع عن قول الله عز وجل وذا النون إذ ذهب مغاضباً فظن أن لن نقدر عليه فقال الرضا ع ذلك يونس بن متى ع ذهب مغاضباً لِقَوْمِهِ فَظَنَّ بِمَعْنَى اسْتَيْفَنَ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ أَيْ لَنْ نُضَيِّقَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ وَ مِنْهُ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ أَيْ ضَيَّقَ عَلَيْهِ فَقَتَرَ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ ظُلْمَةٌ اللَّيْلِ^{٤٩} وَ ظَلَمَهُ الْبَحْرُ وَ بَطْنِ الْحُوتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ بِتَرْكِي مِثْلَ هَذِهِ الْعِبَادَةِ الَّتِي قَدْ فَرَّغْتَنِي لَهَا فِي بَطْنِ الْحُوتِ فَاسْتَجَابَ اللَّهُ لَهُ وَ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ فَلَوْ لَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ^{٥٠} ٥٢٥١

(عیون الاخبار) در روایت ابن جهم می نویسد: مأمون از امام رضا (ع) آیه وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ که در باره یونس (ع) است سؤال کرد، حضرت فرمود: صاحب ماهی یونس بود که از قوم خود غضبناک شد و یقین کرد که روزی او را تنگ نمی کنیم، (همچنان که در جای دیگر می فرماید: وَ أَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ [٢ سوره فجر، آیه ١٦]، پس در تاریکی شب و ظلمت دریا و ظلمت شکم ماهی ندا کرد: هیچ معبودی جز تو نیست، همانا من از ستمکاران هستم و تو را به جهت این فراغتی که در شکم این ماهی برای عبادت^{٥٣} خود به من عطا کرده ای سپاس می گویم، باید گفت این تأویل موافق

^{٤٩} (٦) في المصدر: أي ظلمة الليل، و ظلمة البحر، و ظلمة بطن الحوت.

^{٥٠} (٧) عيون الأخبار: ١١٢.

^{٥١} بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ١٤، ص: ٣٨٧

^{٥٢} ابن بابويه، محمد بن علی، عیون أخبار الرضا عليه السلام، ٢ جلد، نشر جهان - تهران، چاپ: اول، ١٣٧٨ ق. عیون أخبار الرضا عليه السلام؛ ج ١؛

مذهب شیعه رضوان الله علیهم می باشد، و اما آنچه در روایت قبلی نقل شد، موافق مذهب اهل سنت است^{۵۴}

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام تَمِيمُ الْقُرَشِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمْدَانَ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْجَهْمِ قَالَ^{۵۵}.. فَقَالَ الْمَأْمُونُ لِلَّهِ دَرُكَ يَا أَبَا الْحَسَنِ فَأَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ - وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ قَالَ الرُّضَاعُ ذَاكَ يُونُسُ بْنُ مَتَّى ع - ذَهَبَ مُغَاضِبًا لِقَوْمِهِ فَظَنَّ بِمَعْنَى اسْتَيْقَنَ - أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ أَنْ لَنْ نُضَيِّقَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ وَ مِنْهُ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ - وَ أَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ أَى ضَيِّقَ وَ قَتَرَ - فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ ظُلْمَةُ اللَّيْلِ وَ ظُلْمَةُ الْبَحْرِ وَ ظُلْمَةُ بَطْنِ الْحُوتِ - أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ بِتَرْكِي مِثْلَ هَذِهِ الْعِبَادَةِ الَّتِي قَدْ فَرَّغْتَنِي لَهَا فِي بَطْنِ الْحُوتِ فَاسْتَجَابَ اللَّهُ

بحث تفسیری

بیشتر تفسیر ها منبعث از روایاتی است که حضرت یونس را فردی بی صبر و غضب ناک و فراری معرفی می نماید. نتیجه و حاصل تحقیقات صورت گرفته بر رجال و درایه احادیث مذکور ما را به این مهم سوق می دهد که روایات مذکور را مبنا تفسیر قرار ندهیم و چاره را از قرآن کریم

^{۵۴} جزائری، نعمت الله بن عبد الله، قصص الأنبياء (قصص قرآن - ترجمه قصص الأنبياء جزائری)، ۱ جلد، انتشارات فرحان - تهران، چاپ: اول، ۱۳۸۱ ش. قصص الأنبياء (قصص قرآن - ترجمه قصص الأنبياء جزائری)، ص: ۶۱۱
^{۵۵} بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ۱۱، ص: ۸۴

جویا باشیم لذا برای فهم بهتر قرآن و بنا بر اهداف رساله ابتدا به بحث لغوی و ذکر آرای واژگان پرداخته و سپس به نقد و بررسی می پردازیم. برای تحقق این مهم ابتدا آیات مرتبط با داستان حضرت یونس را می آوریم

با دقت در آیات فوق در می یابیم که آیات ۱۳۹-۱۴۰ صافات و آیه ۸۷ انبیاء مدخلی برای ورد به بحث حضرت یونس می باشد در این آیات دو واژه اَبَق (إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ) و ذهب (وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَضِّبًا) خبر از رفتن و نقل مکان حضرت یونس را باز گو می نماید در حالی که لفظ اَبَق خود بازگو کننده حالت رفتن است و کلمه ذهب با لفظ مُغَضِّبًا حالت رفتن را به تصویر می کشد.

بررسی معنای اَبَق - ذهب

لفظ ذَهَبَ در لغت به معنی رفتن است که به پشت کردن و رفتن از نقطه ای و رو کردن به جهتی دیگر است.^{۵۶} و لفظ اَبَق در لغت به معنای رفتن بدون ترس و زحمت و نیز رفتن پس از مخفی شدن است.^{۵۷} کلمه اَبَق به شکل خاص به معنی فرار بنده از مولایش است و به بنده، اَبَق گفته نمی شود مگر این که بدون ترس و مشقت کار مخفی شود یا فرار کند و گرنه او هارب است^{۵۸} لذا هرب و اَبَق در معنای ذهاب و رفتن بدون اذن مشترک اند مگر آن که اَبَق قبل از آن است که خوف و شدت از سوی مولا به اَبَق رسد.^{۵۹}

با توجه به آن چه گفته شد لفظ ذهب به معنای رفتن است و با لفظ اَبَق نیز مترادف معنایی دارد و ممکن است شبه ای را ایجاد نماید چنانکه برخی کریمه «إِذْ ذَهَبَ مُغَضِّبًا» را انضمام به آیه «إِذْ أَبَقَ» نموده و اَبَق را بمعنی رفتن در حال خشم و قهر معنا نموده اند همان گونه که مولف قاموس آیه «وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَضِّبًا» انبیاء: ۷۸ را عبارتِ اخرای «إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ» در نظر گرفته است و به این نتیجه رسیده است که واژه اَبَق بمعنی رفتن در حال خشم و قهر با اِضَافَه قید ناراحتی و انزجار است. لذا اِبَاق را بمعنی فرار گرفته‌اند و عبد اَبَق را بغلام فرار کننده اطلاق نموده اند، در حالی که منظور از اَبَق دویدن و فرار نیست بلکه رفتن در حال قهر از مولای خود است.^{۶۰}

^{۵۶} مصطفوی، حسن، التحقيق في كلمات القرآن الكريم - بيروت-قاهره-لندن، چاپ: سوم، ۱۴۳۰ ه.ق. التحقيق في كلمات القرآن الكريم؛ ج ۳؛ ص ۳۶۵
^{۵۷} فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العين - قم، چاپ: دوم، ۱۴۰۹ ه.ق. کتاب العين، ج ۵، ص: ۲۳۱ از هری، محمد بن احمد، تهذیب اللغة - بیروت، چاپ: اول، ۱۴۲۱ ه.ق. تهذیب اللغة، ج ۹، ص: ۲۶۴ صاحب، اسماعیل بن عباد، المحيط في اللغة - بیروت، چاپ: اول، ۱۴۱۴ ه.ق. المحيط في اللغة، ج ۶، ص: ۵۵ ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب - بیروت، چاپ: سوم، ۱۴۱۴ ه.ق. لسان العرب؛ ج ۱۰؛ ص ۴
^{۵۸} مصطفوی، حسن، التحقيق في كلمات القرآن الكريم - بيروت-قاهره-لندن، چاپ: سوم، ۱۴۳۰ ه.ق. التحقيق في كلمات القرآن الكريم؛ ج ۱؛ ص ۲۶

^{۵۹} مصطفوی، حسن، التحقيق في كلمات القرآن الكريم - بيروت-قاهره-لندن، چاپ: سوم، ۱۴۳۰ ه.ق. التحقيق في كلمات القرآن الكريم، ج ۱، ص: ۲۷

^{۶۰} رک: قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن - تهران، چاپ: ششم، ۱۳۷۱ ه.ش. قاموس قرآن، ج ۱، ص: ۱۹

نکته گره گشا در داستان حضرت یونس پاسخ به این سوال است که آیا آیه «إِذْ أُنْبِقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ (صافات / ۱۴۰) وَ ذَا النَّوْنِ إِذْ ذَهَبَ مُغَضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ (انبیاء / ۸۷)» مربوط به یک موضوع و یک زمان از داستان حضرت یونس است یا در دو زمان و موضوع مختلف است. لذا این سوال مطرح است که چگونه می شود آیه «وَ ذَا النَّوْنِ إِذْ ذَهَبَ مُغَضِبًا» انبیاء: ۷۸ با «إِذْ أُنْبِقَ إِلَى الْفُلْكِ» دو صحنه ی مجزا از هم باشند؟ برای پاسخ به این مهم به هر یک از آیات پرداخته می شود.

بررسی آیه إِذْ أُنْبِقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ (صافات / ۱۴۰)

معنایی که مفسران برای اَبَق ذکر نموده اند آن است که آن را به فرار کردن بنده از مولای خود تفسیر کرده اند ^{۶۲۶۱} و گفته اند که لفظ «اَبَق» مفید خشم است و مؤید این سخن آیه وَ ذَا النَّوْنِ إِذْ ذَهَبَ مُغَضِبًا... انبیاء / ۷۸ است که به غضب تصریح گردیده ^{۶۳} درحالی که برخی نفی کرده اند که حضرت از خداوند فرار کرده باشد و گفته اند: **إِنَّهُ أَبَقَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى، وَ هَذَا بَعِيدٌ لِأَنَّ ذَلِكَ لَا يُقَالُ إِلَّا فِيمَنْ يَتَعَمَدُ مَخَالَفَةً ربه، وَ ذَلِكَ لَا يَجُوزُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ وَ اخْتَلَفُوا فِيمَا لِأَجَلِهِ صَارَ مَخْطِئًا،** ^{۶۴}

برخی دیگر از مفسران کوشیده اند برای سولاتی نظیر آن که حضرت یونس از چه کسی و یا از چه کسانی فراری بود و علت فرارش چه بود و چرا در شکم ماهی قرار گرفت بیاناتی داشته اند چنانکه به نقل از حسن گفته اند: حضرت یونس از قومش فرار کرد ^{۶۶۶۵ ۶۷} و یا گفته شده که (حضرت یونس هر چند در عمل خود خدا را نافرمانی نکرد، و قبلا هم خدا او را از چنین کاری نهی نکرده بود، و لیکن این عمل شباهتی تام بفرار یک خدمتگزار از خدمت مولی داشت، و به همین جهت خدای تعالی او را به کیفر این عمل بگرفت) ^{۶۸} همچنین علت فرار حضرت را آن دانسته اند که (او غضبناک از قوم خویش بود که به وی ایمان نیاورده بودند) ^{۶۹} و یا آن که حضرت یونس از دست کفر قوم خویش فرار کرد ^{۷۰} و برخی آن قوم را بنی اسرائیل دانسته و گفته اند: (حضرت یونس مأمور بود نزد بنی اسرائیل برود (از این فرمان) غضبناک شد و فرار کرد.) ^{۷۱} ابو الفتوح: عبد الله عباس گفته است: یونس بمردمش وعده ی عذاب داد و فرار کرد ولی آنها مؤمن شدند و گرفتار نشدند او که از ایمان شان خبر نداشت از نرسیدن عذاب خشمناک شد و از خجالت میان مردم

^{۶۱} تفسیر آسان، ج ۱۶، ص: ۳۷۵

^{۶۲} ترجمه المیزان، ج ۱۷، ص: ۲۴۷

^{۶۳} تفسیر أحسن الحدیث، ج ۹، ص: ۱۷۸

^{۶۴} مفاتیح الغیب، ج ۲۶، ص: ۳۵۶

^{۶۵} التبیان فی تفسیر القرآن، ج ۸، ص: ۵۲۸

^{۶۶} تبیین القرآن، ص: ۴۶۳

^{۶۷} ترجمه المیزان، ج ۱۷، ص: ۲۴۷

^{۶۸} ترجمه المیزان، ج ۱۷، ص: ۲۴۷

^{۶۹} تفسیر أحسن الحدیث، ج ۹، ص: ۱۷۸

^{۷۰} تفسیر آسان، ج ۱۶، ص: ۳۷۵

^{۷۱} تفسیر عاملی، ج ۷، ص: ۳۰۴

نرفت و فرار کرد و بکشتی نشست.^{۷۲} برخی دیگر گفته اند چون حضرت یونس علیه السلام قبل از نزول وحی الهی^{۷۳} و بدون اذن پروردگار از شهر بیرون رفت، (که این تعبیر به اباق در غایت حسن باشد)^{۷۴} ۷۷، ۷۸، ۷۹ در حالی که باو گفته بودند مردم نافرمان گرفتار خواهند شد او برای ایشان دعا نکرد بگمان اینکه ناچار گرفتاری خواهد رسید، و او فرار کرد با اینکه باید صبر میکرد و دعا میکرد و این کار او نافرمانی نبود ولی موجب پشیمانی او شد.^{۸۰} لذا از ترس این که عذابی بر قومش نازل بشود و او هم در میان آنها باشد [و به عذاب گرفتار شود] به سوی کشتی پر از جمعیت و بار فرار کرد.^{۸۱} ۸۲، ۸۳، ۸۴ در این میان برخی از مفسرین این دو جهت که «حضرت یونس با اینکه باید برای مردمش دعا میکرد، شکیبائی نکرد و فرار کرد» را به دلیل آن که پیغمبر خلاف وظیفه نمیکند درست ندانسته اند.^{۸۵} لذا برخی از مفسران لفظ "ابق" که از ماده "ابق" است را به معنی فرار کردن بنده از مولای خود تعبیر نموده اند، اما با یک نگاه تنزیهی گفته اند که: (در اینجا تعبیر عجیبی است، و نشان می‌دهد که ترک اولای بسیار کوچک تا چه حد در مورد پیامبران عالی مقام از سوی خداوند مورد سخت‌گیری و عتاب واقع می‌شود تا آنجا که پیامبرش را بنده فراری می‌نامد! بدون شک یونس پیامبر معصوم بود و هرگز مرتکب گناهی نشد، ولی بهتر این بود که باز هم تحمل به خرج می‌داد و تا آخرین لحظات قبل از نزول عذاب در میان قوم می‌ماند شاید بیدار می‌شدند.^{۸۶} ۸۷، ۸۸

نقد

مبنای بیان تفاسیر فوق بر پایه های همان دو حدیثی است که مورد بررسی و نقد قرار گرفت و به همان دلایل مورد تشکیک است اما برای پاسخ به این سؤال که چرا حضرت یونس درخفا به سمت کشتی عزیمت نمود؟ چنانکه قرآن کریم او را با لفظ ابق خوانده لازم است از قرآن کریم استمداد بجوییم با جستجو در سیاق آیات و شان نزول های داستان حضرت یونس، به آیات قلم/ ۴۸- ۵۲ می‌رسیم

فَأَصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُن كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ (۴۸) لَوْلَا أَن تَدَارَكُهُ نِعْمَةٌ مِّن رَّبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ (۴۹) فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ (۵۰) وَإِن يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ (۵۱) وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (۵۲)

^{۷۲} تفسیر عاملی، ج ۷، ص: ۳۰۴ مفاتیح الغیب، ج ۲۶، ص: ۳۵۶ مفاتیح الغیب، ج ۲۶، ص: ۳۵۷

^{۷۳} تفسیر اثنا عشری، ج ۱۱، ص: ۱۵۷

^{۷۴} تفسیر شریف لاهیجی، ج ۳، ص: ۷۹۶

^{۷۵} تفسیر اثنا عشری، ج ۱۱، ص: ۱۵۷

^{۷۶} الأصفی فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص: ۱۰۵۷

^{۷۷} تفسیر المعین، ج ۲، ص: ۱۲۰۵

^{۷۸} تفسیر الصافی، ج ۴، ص: ۲۸۳

^{۷۹} ارشاد الأذهان إلى تفسیر القرآن، ص: ۴۵۶

^{۸۰} تفسیر عاملی، ج ۷، ص: ۳۰۴ مفاتیح الغیب، ج ۲۶، ص: ۳۵۶ مفاتیح الغیب، ج ۲۶، ص: ۳۵۷

^{۸۱} ترجمه جوامع الجامع، ج ۵، ص: ۳۰۶

^{۸۲} البلاغ فی تفسیر القرآن بالقرآن، ص: ۴۵۱

^{۸۳} ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲۱، ص: ۴۷

^{۸۴} تفسیر آسان، ج ۱۶، ص: ۳۷۵

^{۸۵} تفسیر عاملی، ج ۷، ص: ۳۰۴ مفاتیح الغیب، ج ۲۶، ص: ۳۵۶ مفاتیح الغیب، ج ۲۶، ص: ۳۵۷

^{۸۶} تفسیر نمونه، ج ۱۹، ص: ۱۵۴

^{۸۷} تفسیر آسان، ج ۱۶، ص: ۳۷۵

^{۸۸} الأمتل فی تفسیر کتاب الله المنزل، ج ۱۴، ص: ۴۰۰

سیاق قلم/ ۴۸- ۵۲ با سیاق آیات صافات ۱۳۹-۱۴۸ و انبیا/ ۸۷ شباهت بسیار دارد؛ بخصوص که در شأن نزول آیه ۵۱ سوره قلم نکته ای یافت می شود که این آیه را در سیاق سه آیه قبلش قرار می دهد در حالی که مفسرین به هنگام بحث تفسیری این آیه را جدا از آیات قبل و ناپیوسته از آن قرار داده اند.

در ابتدا لازم است که ذکر شود که بر سر مکی و مدنی بودن سوره ی قلم بحث هایی صورت گرفته است.

سیاق همه آیات این سوره سیاق آیات مکی است^{۸۹}، چرا که بیش از هر چیز بر محور مساله نبوت پیامبر اسلام ص، و مبارزه با دشمنانی که او را مجنون می خواندند، و دعوت به صبر و استقامت، و انذار و تهدید مخالفان به عذاب الهی، دور می زند.^{۹۰} حسن و عکرمة و عطاء گویند که این سوره مکی است^{۹۱}، و از حسن و عکرمة و عطا و از ابن عباس و قتاده نقل شده که گفته اند: اوایل این سوره تا آیه "سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرطوم" (قلم/۱۶) که شانزده آیه است- در مکه نازل شده، و ما بعد آن تا جمله "لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ" (قلم/۳۳) که هفده آیه است در مدینه نازل شده، و نیز بعد از آن جمله تا جمله "يَكْتُبُونَ" (قلم/۴۷) که پانزده آیه است در مکه و ما بعد آن تا آخر سوره که چهار آیه است در مدینه نازل شده، یعنی آیات فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَ لَا تُكْنِ كَصَاحِبِ الْهُوتِ إِذْ نَادَى وَ هُوَ مَكْظُومٌ (۴۸) لَوْ لَا أَنْ تَدَارِكُهُ نِعْمَةٌ مِّنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَ هُوَ مَذْمُومٌ (۴۹) فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ (۵۰) وَ إِن يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيَلْزَمُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَ يَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ (۵۱) وَ مَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (۵۲) قلم ۹۵، ۹۴، ۹۳، ۹۲

این نقل نسبت به هفده آیه یعنی از جمله "إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ" تا جمله "لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ" بی وجه نیست، زیرا به آیات مدنی شبیه تر است تا آیات مکی^{۹۶}.

همان طور که گفته شد چهار آیه آخر در یک سیاق است و برخی از اقوال چنانکه اشاره شد بر این نکته تصریح می نمایند بعلاوه آن که این چهار آیه مدنی است و موید این دیدگاه شأن نزول آن است که به آن اشاره خواهد شد.

در کریمه وَ لَا تُكْنِ كَصَاحِبِ الْهُوتِ اادات تشبیه کاف است و مشبه حضرت محمد ص و میشه به، حضرت یونس است اما وجه شبه در این آیه حذف شده که تشبیه مجمل گردیده است

مفسرین به شکل ضمنی در بیان وجه شبه و تشابه عمل منهیی که رسول خدا (ص) را نهی می کند از اینکه مانند حضرت یونس (ع) باشد احوالی ذکر نموده اند که به آن اشاره می شود:

^{۸۹} ترجمه المیزان، ج ۱۹، ص: ۶۱۵ تفسیر اثنا عشری، ج ۱۳، ص: ۲۵۹ تفسیر منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، ج ۹، ص: ۳۶۴

^{۹۰} تفسیر نمونه، ج ۲۴، ص: ۳۶۵

^{۹۱} ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲۵، ص: ۲۰۲

^{۹۲} ترجمه المیزان، ج ۱۹، ص: ۶۱۵

^{۹۳} ترجمه بیان السعادة، ج ۱۴، ص: ۲۵۹ ترجمه جوامع الجامع، ج ۶، ص: ۳۸۶ تفسیر اثنا عشری، ج ۱۳، ص: ۲۵۹

^{۹۴} ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲۵، ص: ۲۰۲

^{۹۵} تفسیر منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، ج ۹، ص: ۳۶۴

^{۹۶} ترجمه المیزان، ج ۱۹، ص: ۶۱۵

بی صبری بر مابلغ و مأیوس شدن،^{۹۷} تقاضای عقاب بر قوم و شتاب کردن در هلاکت قوم^{۹۸} ۱۰۲۱۰۱۱۰۰۹۹۹۸ اعلی و اجل بودن رتبه حضرت رسول از مرتبه حضرت یونس علیه السلام و بالطبع آن لزوم صبر نبی اکرم بر قدر مرتبه ایشان،^{۱۰۳} ۱۰۵۱۰۴۱۰۳، **رفتن از میان قوم فعلی و تبلیغ رسالت در جای دیگری و برای مردمی دیگر**^{۱۰۶} خشم بر خدا^{۱۰۷} ۱۰۸۱۰۷ خشمناک شدن از برداشته شدن عذاب از قومش^{۱۰۹} ۱۱۳ ۱۱۲۱۱۱۱۱۰۱۰۹، خارج شدن از میان قوم پیش از اذن الهی^{۱۱۴}، زجر و اظهار دلتنگی و بی قراری^{۱۱۶} ضاق صدره من قومه (اظهار تنگ آمدن از قومش) ۱۱۸ ۱۱۹ پر از اندوه و ندامت به هنگام مناجات با خدا^{۱۲۰}، مالمال از خشم بودن بگونه ای که نشان از کم حوصله و سبب آن باشد،^{۱۲۱} ۱۲۳۱۲۲۱۲۱ و در نتیجه گرفتار شدن به ترک اولی^{۱۲۴}

این اقوال بر گرفته از **دو حدیثی است (حدیث مغاضب لله را بگذارم)** در ابتدای بحث مورد بررسی قرار گرفت و مقبولیت آن زیر سؤال رفت لذا به همان دلایل این اقوال جای تشکیک دارند

نکته کلیدی و راه گشایی که پل ارتباطی میان داستان حضرت یونس و رسول اکرم می باشد و مفسرین از آن غافل اند، عبارت **لَيَزُلُّ قَوْلُكَ يَا بَصْرَاهِمِ** است زیرا برای آن شأن نزولی ذکر شده که مسیر تفسیر و برداشت از آیه را تغییر می دهد. مفسرین در تفسیر آیه بخصوص در مفهوم "لَيَزُلُّ قَوْلُكَ" و "ذکر" اختلاف نموده اند که به شرح زیر است:

- ۹۷ تبیین القرآن، ص: ۵۸۲
- ۹۸ ترجمه المیزان، ج ۱۹، ص: ۶۴۶
- ۹۹ تفسیر شریف لاهیجی، ج ۴، ص: ۵۵۶
- ۱۰۰ تفسیر عاملی، ج ۸، ص: ۳۳۹
- ۱۰۱ تفسیر منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، ج ۹، ص: ۳۸۸
- ۱۰۲ ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲۵، ص: ۲۴۷
- ۱۰۳ تفسیر اثنا عشري، ج ۱۳، ص: ۲۸۱
- ۱۰۴ تفسیر منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، ج ۹، ص: ۳۸۹
- ۱۰۵ تفسیر أحسن الحدیث، ج ۶، ص: ۵۴۳
- ۱۰۶ تفسیر أحسن الحدیث، ج ۶، ص: ۵۴۳
- ۱۰۷ الأصفی فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص: ۱۳۴۰
- ۱۰۸ تفسیر القمی، ج ۲، ص: ۳۸۳
- ۱۰۹ إرشاد الأذهان إلى تفسیر القرآن، ص: ۵۷۱
- ۱۱۰ أطیب البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۳، ص: ۱۵۳
- ۱۱۱ التیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۰، ص: ۹۰
- ۱۱۲ تفسیر عاملی، ج ۸، ص: ۳۳۹
- ۱۱۳ ترجمه بیان السعادة، ج ۱۴، ص: ۲۷۶
- ۱۱۴ تفسیر منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، ج ۹، ص: ۳۸۸
- ۱۱۵ ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲۵، ص: ۲۴۷
- ۱۱۶ تفسیر القرآن الکریم (شبر)، ص: ۵۲۹
- ۱۱۷ تفسیر منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، ج ۹، ص: ۳۸۸
- ۱۱۸ تفسیر الکاشف، ج ۷، ص: ۳۹۸
- ۱۱۹ تفسیر الکاشف، ج ۷، ص: ۳۹۸
- ۱۲۰ تفسیر أحسن الحدیث، ج ۱۱، ص: ۳۰۰
- ۱۲۱ ترجمه المیزان، ج ۱۹، ص: ۶۴۶
- ۱۲۲ ترجمه جوامع الجامع، ج ۶، ص: ۴۰۲
- ۱۲۳ ترجمه المیزان، ج ۱۹، ص: ۶۴۶
- ۱۲۴ تفسیر نمونه، ج ۲۴، ص: ۴۲۱

(۱) بسیاری از مفسران گفته‌اند: منظور این است که دشمنان به هنگامی که آیات با عظمت قرآن را از تو می‌شنوند، به قدری خشمگین و ناراحت می‌شوند، و با عداوت و شدت بغض و حسد طوری به رسول خدا صلی الله علیه و آله که گویی می‌خواهند ایشان را با چشمهای خود بر زمین افکنند و نابود کنند! و او را مصروع سازند و آرزوی مرگ ایشان را می‌کنند ۱۲۵. ۱۲۸۱۲۷۱۲۶.

۱۳۹۱۳۸ ۱۳۷۱۳۶۱۳۴۱۳۳۱۳۲۱۳۱۳۰۱۲۹

(۲) بعضی دیگر گفته‌اند که این کنایه از نگاههای بسیار غضب‌آلود است مثل اینکه می‌گوئیم فلان کس آن چنان بد به من نگاه کرد که گویی می‌خواست مرا با نگاهش بخورد یا بکشد! ۱۴۰. ۱۴۱. ۱۴۲. ۱۴۳. ۱۴۴. ۱۴۵. ۱۴۶. ناگفته نماند: منظور از آیه آن نیست که کفار به تو نگاه بد می‌کنند بلکه منظور نگاه از روی خشم است ۱۴۸ این دید گاه منصوب به بلخی است ۱۴۹ کلبی گوید: یعنی تو را به زمین بزنند (یا مبتلا بکسالت صرع و غشوه نمایند ۱۵۰. این مطلب از گفتار عرب گرفته شده است: نظر الی نظرا یکاد یصرعی به من آن گونه نگاه کرد که نزدیک بود مرا بر زمین بیندازد، و این در کلام مردم استعمال شده ۱۵۱ زجاج گوید: یعنی ایشان در موقع قرآن خواندن و دعوت کردند بتوحید نگاه میکنند بتو نگاه دشمنی و کینه و انکار آنچه میشنوند، و تعجب میکنند از آن پس نزدیک است بتیزی چشمشان تو را به زمین بزنند و از جای خودت حرکت دهند، و تأویل تمام اینها اینست که او به من نگاهی کرد که اگر امکان داشت برای او مرا بخورد یا زمین زند میکرد. ۱۵۲ قال الشاعر: يتعارضون إذا التقوا في موطن نظراً يزيل مواضع الاقدام «۱»

۱۲۵ ترجمه بیان السعادة، ج ۱، ص: ۲۷۶

۱۲۶ الأصفی فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص: ۱۳۴۱

۱۲۷ التفسیر المعین للواعظین و المتعظین، المتن، ص: ۵۶۶

۱۲۸ تفسیر روان جاوید، ج ۵، ص: ۲۵۶

۱۲۹ تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۲۵

۱۳۰ إرشاد الأذهان إلى تفسیر القرآن، ص: ۵۷۱

۱۳۱ الأمثل فی تفسیر کتاب الله المنزل، ج ۱۸، ص: ۵۶۱

۱۳۲ انوار درخشان، ج ۱۷، ص: ۳۷

۱۳۳ تبیین القرآن، ص: ۵۸۲

۱۳۴ ترجمه میزان، ج ۱۹، ص: ۶۴۸

۱۳۵ تفسیر المعین، ج ۳، ص: ۱۵۵۵

۱۳۶ تفسیر الکاشف، ج ۷، ص: ۳۹۹

۱۳۷ التفسیر المبین، ص: ۷۶۱

۱۳۸ تفسیر شریف لاهیجی، ج ۴، ص: ۵۵۶

۱۳۹ تفسیر منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، ج ۹، ص: ۳۹۰

۱۴۰ تفسیر نمونه، ج ۲، ص: ۴۲۵

۱۴۱ إرشاد الأذهان إلى تفسیر القرآن، ص: ۵۷۱

۱۴۲ الأصفی فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص: ۱۳۴۱

۱۴۳ الأمثل فی تفسیر کتاب الله المنزل، ج ۱۸، ص: ۵۶۱

۱۴۴ تبیین القرآن، ص: ۵۸۲

۱۴۵ تفسیر أحسن الحدیث، ج ۱۱، ص: ۳۰۱

۱۴۶ تفسیر القرآن الکریم (شبر)، ص: ۵۲۹

۱۴۷ تفسیر جوامع الجامع، ج ۴، ص: ۳۴۴

۱۴۸ تفسیر أحسن الحدیث، ج ۱۱، ص: ۳۰۲

۱۴۹ التبیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۰، ص: ۹۲

۱۵۰ ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲۵، ص: ۲۴۸

۱۵۱ ترجمه جوامع الجامع، ج ۶، ص: ۴۰۲

۱۵۲ ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲۵، ص: ۲۴۹

أى ينظر بعضهم إلى بعض نظراً شديداً بالبغضاء و العداوة، و نظر يزيل الاقدام عن مواضعها أى يكاد يزيل.^{١٥٣}

٣) قرآن می خواهد تضاد میان گفته‌های دشمنان اسلام را با این بیان ظاهر سازد و آن اینکه: آنها وقتی آیات قرآن را می‌شنوند آن قدر مجذوب می‌شوند و در برابر آن اعجاب می‌کنند که می‌خواهند تو را چشم بزندند (زیرا چشم زدن معمولاً در برابر اموری است که بسیار اعجاب‌انگیز می‌باشد) اما در عین حال می‌گویند: تو دیوانه‌ای، و این راستی شگفت‌آور است، دیوانه و پریشان گویی کجا و این آیات اعجاب‌انگیز جذاب و پرنفوذ کجا؟.^{١٥٤}

٤) در خبر آمده است: این آیه وقتی نازل شد که رسول خدا صلی الله علیه و آله بازوی حضرت علی علیه السلام را گرفت و او را بلند کرد و فرمود: «من كنت مولاه فهذا عليّ مولاه» که در آن هنگام کفّار به همدیگر می‌گفتند: به چشمان او نگاه کنید که چگونه می‌چرخد، گویی دو چشم دیوانه است.^{١٥٧}

و نیز روایت شده که امام صادق علیه السلام به مسجد غدیر مرور نمود، پس نگاه به سمت چپ مسجد کرد و فرمود: آنجا جای پای رسول خدا صلی الله علیه و آله است که فرمود: «من كنت مولاه فعليّ مولاه» سپس به جانب دیگر نظر افکند و فرمود: آنجا خیمه‌ی فلان و فلان و سالم مولی حذیفه و ابی عبیده الجراح می‌باشد. پس هنگامی که دیدند آن حضرت دستش را بلند کرده بعضی از آنان به بعضی دیگر گفتند: به چشمان او نگاه کنید که چگونه می‌چرخد گویی که دو چشم دیوانه است. پس در این موقع جبرئیل علیه السلام نازل شد و این آیه را آورد:^{١٥٨}

«وَإِنْ يُكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ»^{١٥٩} ، قال: لما أخبرهم رسول الله ص بفضل أمير المؤمنين ع قالوا هو مجنون فقال الله سبحانه و ما هو يعني أمير المؤمنين ع إلاً ذكراً للعالمين^{١٦٠} و به روایت علی بن ابراهیم مراد از ذکر فضایل امیر المؤمنین علیه السلام است که پیغمبر ذکر و نشر آن فضایل مینمودند و يقولون إنه لمجنون و میگفتند از غایت حسد بدرستی که این مرد دیوانه است^{١٦١}

اگر چه روایاتی که آیه ٥١ قلم را با مساله ولایت تطبیق می‌کند، جنبه جری و تطبیق مصداق بر کلی دارد، نه اینکه تفسیر آن آیات باشد،^{١٦٢} اما باید دانست که شأن نزول، دانستن موجبات نزول آیات قرآنی است و اگر در لفظ یا معنای آیه اشکالاتی رخ دهد، لازم است با شناخت حادثه واقع شده در آن زمان به رفع اشکال در تفسیر پرداخت،

بنا بر شأن نزول و مدنی بودن چهار آیه آخر سوره قلم و معنای ارائه شده در تفسیر ليزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ و حدیث از ابي الجارود عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع که فرمودند فِي قَوْلِهِ إِذْ نَادَى رَبَّهُ وَ هُوَ مَكْظُومٌ أَيْ مَغْمُومٌ^{١٦٣} .^{١٦٤} و با توجه به لفظ آبق مشخص می‌شود که می‌توان وجه شبه در تفسیر آیه را چنین بر داشت کرد که حضرت یونس به دلیل در خطر بودن جان مبارکش از میان قومش عزیمت نمود و از نا تمام ماندن رسالتشان به دلیل بودن در شکم ماهی مغموم بود. لذا خدا نهدی می‌نماید که حضرت

^{١٥٣} التبيين في تفسير القرآن، ج ١٠، ص: ٩٢

^{١٥٤} تفسير نمونه، ج ٢٤، ص: ٤٢٥

^{١٥٥} أطيب البیان في تفسير القرآن، ج ١٣، ص: ١٥٥

^{١٥٦} الأمثل في تفسير كتاب الله المنزل، ج ١٨، ص: ٥٦١

^{١٥٧} ترجمه بیان السعادة، ج ١٤، ص: ٢٧٧

^{١٥٨} ترجمه بیان السعادة، ج ١٤، ص: ٢٧٧

^{١٥٩} تفسير القمي، ج ٢، ص: ٣٨٣

^{١٦٠} تفسير القمي، ج ٢، ص: ٣٨٣

^{١٦١} تفسير شريف لاهيجي، ج ٤، ص: ٥٥٦

^{١٦٢} ترجمه الميزان، ج ١٩، ص: ٦٥١

^{١٦٣} (٥) تفسير القمي ٦٩٣.

^{١٦٤} بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ١٤، ص: ٣٨٠

رسول مکظوم و مغموم باشد چرا که همان طور که حضرت یونس توفیق یافت تا رسالتش را به اتمام رساند حضرت رسول هم با اعلام ولایت حضرت علی اتمام رسالت نمود حتی اگر ایشان زنده نباشند با وجود ولایت و امامت ایشان که خلیفه ای از جانب خدا و رسولند ماموریت جهانی ایشان که همان برقراری توحید و فرامین الهی در جهان است با ادامه ولایت محقق می شود. شاید بتوان قوی دیگر را در تفاسیر یافت که نشان دهد حضرت یونس از میان قوم خود به دلیل عدم تمکین از پادشاه وقت با خشم عزم خروج نموده است چنانکه در تفسیر منهج الصادقین آمده است:

(حضرت یونس از شعیای پیغمبر (ص) خشمگین بود و علت آن را در قولی از ابن عباس باید یافت که گفته است یونس و قومش در زمین فلسطین بودند پادشاهی بمحاربه ایشان آمده از ایشان نه سبط و نیم را بغارت برد و دو سبط نیم را بگذاشت خدای تعالی وحی کرد بشعیای پیغمبر (ص) که نزد خرقیا رود او پادشاه بنی اسرائیل بود او را بگوی تا پیغمبری قوی هیکل و قوت با سبط و شوکت بایشان فرستد که در دل او افکنده ایم که بنی اسرائیل را با او بفرستد تا آن جماعت را که بغارت برده اند بازستاند چون شعیا نزد خرقیا آمد و عرض احوال نمود گفت سمعا و طاعة کیست که این کار از او آید و در مملکت او پنج پیغمبر بودند مردمان گفتند شایسته این کار یونس است پادشاه یونس را گفت جمعی از بنی اسرائیل را بردار و بمحاربه جمعی رو که اینای جنس ما را بغارت^{۱۶۵} برده اند یونس گفت آیا حقتعالی مرا برای این کار اختصاص داده یا حکم مطلق فرموده گفت بطریق اطلاق حکم نموده گفت پس دیگری را بفرست پادشاه گفت البته تو را می باید رفت گفت نمی توانم رفت پادشاه در این باب مبالغه و الحاح بحد اطناب رسانید پس یونس از روی غیظ و خشم پادشاه و آنان که در مبالغه شریک پادشاه شده بودند از آنجا بیرون آمد^{۱۶۷۱۶۶}

این نقل قول می تواند قرینه ای باشد بر آن که حضرت یونس به دلیل ترس گرفتار شدن به هنگام نزول عذاب و یا کم صبری از میان قوم نرفته است بلکه ممکن بوده است دلایل دیگری هم در کار باشد.

بررسی آیه (وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغْضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْبِيَاءَ ۸۷

برای در یافتن مقصود وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغْضِبًا چند سؤال مطرح است: ۱- غضبناک بودن حضرت یونس مربوط به چه موقع و در چه مقطع زمانی از داستان رخ داده است ۲- حضرت یونس چرا و از چه چیزی غضب ناک بود

^{۱۶۵} تفسیر منهج الصادقین فی الزام المخالفین، ج ۶، ص: ۹۸

^{۱۶۶} تفسیر منهج الصادقین فی الزام المخالفین، ج ۶، ص: ۹۹

^{۱۶۷} تفسیر عاملی، ج ۶، ص: ۱۷۷ به نقل از طبری

پاسخ سوال اول:

برای کشف این حقیقت که کریمه «ذَهَبٌ مُّغْضِبًا» مربوط به چه موقع و در چه مقطع زمانی از داستان رخ داده است مفسرین در مورد این سؤال که خشم حضرت یونس مربوط به چه زمانی است به شکل مستقل سخن به میان نیاورده اند و تنها اشاره به خشم حضرت پس از نزول عذاب و سالم ماندن قوم نمودا اند.

در حالی که بنظر می رسد یکی از نکات کلیدی در حل معمای سرگذشت این پیامبر شناخت برهه زمانی خشم و علت خشم ایشان است. برای آگاهی از این مسئله لازم است که داستان حضرت یونس را به شکل سکانس های یک فیلم نامه مرتب نماییم.

آیه ۸۷ انبیاء محوریت موضوع بحث را دارد. با توجه به سیاق داخلی آیه که می فرماید: **فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَّا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ** ۸۷ انبیاء مشخص می شود که حضرت یونس زمانی که در شکم ماهی بود این دعا را نمود لذا یک قسمت قبل از این ماجرا مربوط به زمانی است که حضرت یونس از کشتی به شکم ماهی انتقال می یابد لذا عبارت **وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغْضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ** ۸۷ انبیاء می تواند مربوط به زمانی باشد که حضرت پس از قرعه با خشم از میان سرنشینان کشتی رفته است.

دلیل این مدعا آن است که اگر خشم حضرت را مربوط به زمانی دانیم که قوم پس از نزول عذاب سالم مانده اند و قبل از سوار شدن بر کشتی باشد و نه موقع به دهان ماهی افتادن، لازم است که قرآن کریم فاصله ی این دو زمان را با حرف ربط ثم که برای تراخی است ربط دهد و بفرماید ثم نادى در حالیکه می فرماید **وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغْضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ**.

علاوه بر این با توجه به معنای لغوی کلمه ی **أَبَقَ** و مشحون و سیاق داخلی آیه **إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ** (۱۴۰) صفات باید گفت که **الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ** قرینه ای است برای آن که نشان دهد کشتی با وجود آن که پراز جمعیت و اساس بود بدون ترس و زحمت خود را در آن جای داد لذا لفظ **أَبَقَ** مربوط به زمان سوار شدن بر کشتی است و ذهب تنها به رفتن از جایی به جای دیگر دلالت دارد و با توجه به روایت ذیل می توان این استنباط را داشت که حضرت یونس با پای خود از کشتی به شکم ماهی رفته است

ل، الخصال الفامی و ابن مسرور عن ابن بطة عن الصقار عن ابن معروف عن حماد عن حريز عن اخبرة عن ابي جعفر قال: أول من سوهيم عليه مريم بنت عمران وهو قول الله تعالى وما كنت لديهم إذ يلقون أقلامهم أيهم يكفل مريم والسهم سته ثم استهموا في يونس لما ركب مع القوم فوقفت السفينة

فِي اللَّجَّةِ فَاسْتَتَهُمُوا فَوْقَ السَّهْمِ عَلَى يُونُسَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ قَالَ فَمَضَى يُونُسُ إِلَى صَدْرِ السَّفِينَةِ فَإِذَا الْخُوتُ
فَاتِحٌ فَاهُ فَرَمَى بِنَفْسِهِ الْخَبَرَ ١٦٨. ١٦٩

ترجمه

۱۹۸- امام باقر (ع) فرمود... و نیز در باره **یونس** قرعه کشیدند و آن هنگامی بود که با آن قوم سوار کشتی شد و کشتی به گرداب افتاد و در وسط دریا متوقف شد، آنها سه بار قرعه کشیدند هر بار قرعه به نام **یونس** افتاد، پس **یونس** به سینه کشتی رفت و ناگهان ماهی بزرگی دهانش را گشوده بود و **یونس** خود را انداخت. ۱۷۰، ۱۷۱

در این روایت حضرت یونس با پای خود از کشتی خارج شده اند و خود را به دریا و شکم ماهی انداخته اند و این همان معنای ذهاب است؛ علاوه بر این روایاتی که معنای ظن و قدر را تفسیر می نمایند با تفسیر ارائه شده همخوانی دارد چنانکه به این روایات در ذیل اشاره می شود.

فِي رِوَايَةٍ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع فِي قَوْلِهِ وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا يَقُولُ مِنْ أَعْمَالِ قَوْمِهِ فَظَنَّ أَنْ
لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ يَقُولُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يُعَاقَبَ بِمَا صَنَعَ ١٧٢. ١٧٣

حدیث پنجم

- لی، الأمالی للصدوق الهمدانی عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْبَرْمَكِيِّ عَنْ أَبِي الصَّلْتِ الْهَرَوِيِّ
قَالَ: فَقَامَ إِلَيْهِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْجَهْمِ فَقَالَ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَتَقُولُ بِعِصْمَةِ الْأَنْبِيَاءِ قَالَ بَلَى قَالَ فَمَا
تَعْمَلُ فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ... - وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ... فَقَالَ مَوْلَانَا الرِّضَا ع
وَيَحْكَا يَا عَلِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَ لَا تَنْسُبْ إِلَى أَنْبِيَاءِ اللَّهِ الْفَوَاحِشَ وَ لَا تَتَأَوَّلْ كِتَابَ اللَّهِ بِرَأْيِكَ... وَ أَمَّا قَوْلُهُ عَزَّ وَ

^{۱۶۸} (۴) الخصال ۱: ۷۵.

^{۱۶۹} بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ۱۴، ص: ۳۹۰

^{۱۷۰} ابن بابویه، محمد بن علی، الخصال / ترجمه جعفری، ۲ جلد، نسیم کوثر - قم، چاپ: اول، ۱۳۸۲ ش. الخصال / ترجمه جعفری ؛

ج ۱؛ ص ۲۳۵

^{۱۷۱} ابن بابویه، محمد بن علی، ترجمه من لا یحضره الفقیه، ۶ جلد، نشر صدوق - تهران، چاپ: اول، ۱۳۶۷ ش. من لا یحضره الفقیه / ترجمه غفاری، علی اکبر و محمد جواد و بلاغی، صدر، ج ۴، ص: ۱۱۰

^{۱۷۲} (۱) تفسیر القمّی: ۴۳۲.

^{۱۷۳} بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ۱۴، ص: ۳۸۵

جَلَّ - وَ ذَا النَّوْنِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ إِنْ مَا ظَنَّ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَا يُضَيِّقُ عَلَيْهِ رِزْقَهُ أَلَا تَسْمَعُ قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ - وَ أَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ أَى ضَيَّقَ عَلَيْهِ وَ لَوْ ظَنَّ أَنَّ اللَّهَ لَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ لَكَانَ قَدْ كَفَرَ... ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶

علی بن - محمد بن جهم برخاست و گفت: یا ابن رسول الله! آیا شما قائل به عصمت انبیاء هستید؟

حضرت فرمودند: بله قائلم، وی گفت: پس در مورد این آیات چه می کنید (چه می گوئید): ... «وَ ذَا النَّوْنِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ»..... وای! بیچاره علی (بن جهم)! از خدا بترس و زشتی ها را به انبیاء خدا نسبت نده! و کتاب خدا را با رأی خودت تأویل و تفسیر نکن،..... و اما آیه: «وَ ذَا النَّوْنِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ - الخ» «ظن» در اینجا به معنی «یقین» است، نه صرف گمان، آی «لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ» یعنی روزی اش را بر او تنگ نمی کنیم) (نه به معنی بر او توانا نیستیم) آیا این آیه را نشنیده ای: «وَ أَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ» (وقتی خدا انسان را بیازماید پس روزی اش را تنگ کند - فجر: ۱۶) «فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ» یعنی روزی اش را بر او تنگ کند، و اگر یونس گمان کرده بود که خدا بر او توانایی ندارد، قطعاً کافر شده بود.

این روایات نشان می دهد که حضرت یونس با اطمینان به خدای خود و توکل بر او خود را در شکم ماهی انداخت بدون آن که ترس از آن داشته باشد که خدا رزق را بر او تنگ بگیرد و این خود نشان می دهد که افتادن در شکم ماهی برای مجازات نبود زیرا اگر غیر از این بود می بایست که ترس از سختی توبیخ داشته باشد. علاوه بر این نشان می دهد لفظ آبق که به معنای رفتن بدون خوف و زحمت است و در معنای پنهان شدن هم در آن ملحوظ است مر بوط به صحنه ی به شکم ماهی رفتن نیست زیرا حضرت در آن صحنه نه بنای فرار از کسی را داشت و نه می توانست خود را از سرنشینان مخفی کند.

۱۷۴ (۱) أمالی الصدوق: ۵۵ - ۵۷ . م.

۱۷۵ (۲) عیون الأخبار: ۱۰۷ - ۱۰۸ . و بینهما اختلافات یسیره . م.

۱۷۶ بحار الأنوار (ط - بیروت)، ج ۱۱، ص: ۷۴

اکنون این سؤال مطرح است که اگر معنای وَ كَذَا النَّوْنِ إِذْ دَهَبَ مُغَضِبًا آن نیست که حضرت یونس با خشم از میان قومش رفته پس چرا و از چه کسی خشم ناک بود؟ در پاسخ باید گفت آیه ۸۷ سوره انبیاء با آیات ۱۴۰-۱۴۲ سوره صافات که قرآن کریم که می فرماید: إِذْ أَتَقَى إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ (۱۴۰) فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ (۱۴۱) فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَ هُوَ مُلِيمٌ (۱۴۲) پیوستگی معنایی وجود دارد.

مفسرین به شکل پراکنده در تفاسیر به این سؤالات پاسخ هایی داده اند :

۱) ابن عباس و ضحاک گفته‌اند: غضب یونس از قوم خود بود ۱۷۹۱۷۸۱۷۷. ۱۸۰. ۱۸۳۱۸۲۱۸۱ و از شهر بیرون رفت ۱۸۵۱۸۴ و باغضب از میان قوم بیرون رفت قبل از آن که خدا به او اذن ده ۱۸۶ ۱۸۷ و علت غضب حضرت ایمان نیاوردن قومش و ماندنشان در عسیان و کفر بود ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ و مغاضبه از بنای مغالبه بجهت مبالغه است. ۱۹۹ ۲۰۰ و یا چون تندخوی بود و بار پیغمبری سنگین بود، نتوانست آنرا بر خود هموار کند «۱۲۰۱». ۲۰۲ به همین دلیل جز تنوخی عابد و روبیل حکیم کسی دعوت او را نپذیرفت. ۲۰۳ لذا خشمگین به راه افتاد.

إِذْ دَهَبَ أَي حِينَ فَارَقَ قَوْمَهُ، وَ دَهَبَ عَنْهُمْ مُغَضِبًا مِنْ غَاظِبٍ، بِمَعْنَى غَضَبٍ، وَ كَأَنَّهُ أَتَى مِنْ بَابِ الْمَفَاعَلَةِ لِلدَّلَالَةِ عَلَى

كُونَ الْغَضَبِ مِنَ الطَّرْفَيْنِ أَوْ الْمَرَادِ الْمَغَاضِبِ الْمَرَاغِمِ، يَعْنِي أَنَّهُ خَرَجَ رَغْمًا عَلَى أَنْفِ قَوْمِهِ ۲۰۴

و در استادی

و در استادی

و در استادی

و در استادی

و در استادی

و در استادی

و در استادی

۱۷۷ تفسیر أحسن الحديث، ج ۶، ص: ۵۴۳
 ۱۷۸ تفسیر خسروي، ج ۶، ص: ۴۱/ ۴۲
 ۱۷۹ تفسیر عاملي، ج ۶، ص: ۱۷۶ به نقل از طبری
 ۱۸۰ تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب، ج ۸، ص: ۴۵۶
 ۱۸۱ الجدید في تفسیر القرآن المجید، ج ۴، ص: ۵۲۰
 ۱۸۲ تفسیر آسان، ج ۱۲، ص: ۳۳۵
 ۱۸۳ تفسیر منهج الصادقین في إلزام المخالفین، ج ۶، ص: ۹۸
 ۱۸۴ تفسیر أحسن الحديث، ج ۶، ص: ۵۴۳
 ۱۸۵ تفسیر خسروي، ج ۶، ص: ۴۱/ ۴۲
 ۱۸۶ التفسیر المعین للواعظین و المتعظین، المتن، ص: ۳۲۹ تفسیر روان جاوید، ج ۳، ص: ۵۷۲
 ۱۸۷ تفسیر المعین، ج ۲، ص: ۸۵۸ الجوهر الثمین في تفسیر الکتاب المبین، ج ۴، ص: ۲۱۲
 ۱۸۸ تفسیر خسروي، ج ۶، ص: ۴۱/ ۴۲
 ۱۸۹ أطیب البیان في تفسیر القرآن، ج ۹، ص: ۲۳۲
 ۱۹۰ إرشاد الأذهان إلى تفسیر القرآن، ص: ۳۳۴
 ۱۹۱ تبیین القرآن، ص: ۳۴۱
 ۱۹۲ تفسیر اثنا عشري، ج ۸، ص: ۴۳۱
 ۱۹۳ تفسیر القرآن الکریم (شیر)، ص: ۳۲۰
 ۱۹۴ تفسیر عاملي، ج ۶، ص: ۱۷۶ به نقل از طبری
 ۱۹۵ تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب، ج ۸، ص: ۴۵۶
 ۱۹۶ التفسیر لکتاب الله المنیر، ج ۶، ص: ۳۲
 ۱۹۷ تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب، ج ۸، ص: ۴۵۶
 ۱۹۸ تفسیر منهج الصادقین في إلزام المخالفین، ج ۶، ص: ۹۸
 ۱۹۹ تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب، ج ۸، ص: ۴۵۶
 ۲۰۰ تفسیر منهج الصادقین في إلزام المخالفین، ج ۶، ص: ۹۸
 ۲۰۱) ابو الفتوح پس از نقل این قول گوید: این قول درست نیست برای آنکه این بر پیغمبران روا نباشد و نه بر آنکس که او خدایا شناسد چه غضب ارادت عقاب و مضرت باشد بغیری، و آنکس که او بر خدای مضرت و عقاب روا دارد خدایا شناسد، اما عذر آنکس که او گفت که خشم برای آن بود که خدای تعالی چرا عقوبت نکرد ایشانرا با آنکه ایمان آورده بودند، هم چیزی نیست برای اینکه این هم جهل باشد بخدای و عدل و حکمت او. (مصحح)
 ۲۰۲ تفسیر عاملي، ج ۶، ص: ۱۷۶ به نقل از طبری
 ۲۰۳ ترجمه بیان السعادة، ج ۹، ص: ۴۰۹
 ۲۰۴ تقریب القرآن إلى الأذهان، ج ۳، ص: ۵۶۵

(۲) غضب حضرت به دلیل اجرایی نشدن وعده اش به قوم خود بود و علت غضب ایشان آن بود که پنداشت که او را دروغگو خواهند دانست^{۲۰۶۲۰۵}

(۳) بعضی از شیوخ محققین گفته‌اند که یونس به دلیل رفتنش از میان قومش بر نفس خود خشم گرفت و علت خشم آن بود که امر الهی به رفتن او صادر نشده بود^{۲۰۷}

(۴) و بعضی گفته‌اند: یعنی با خشم بر خداوند از میان مردم رفت،^{۲۰۹۲۰۸} لَمَّا دَعَا عَلِي قَوْمَهُ ثُمَّ ذَهَبَ مَغْضَبًا لِلَّهِ^{۲۱۰} و علت خشم یونس آن بود که چون خدا وعده کرده بود آن مردمی که فرمان او را نبرده‌اند عذاب کند و نکرد، لذا روی ماندن در میان آنها نداشت از این حادثه خشمگین بود و بیرون رفت که شیطان او را لغزانده بود.^{۲۱۲۲۱۱} و حسن بصری علت دیگری را گفته است که باو امر شد برود و مردمش را بخدا دعوت کند، او تقاضا کرد مهلتی داشته باشد که آماده‌ی این کار شود اجازه نرسید گفته شد کار فوتی است تا اینکه مجال پوشیدن کفش باو ندادند، او به راه افتاد و خشمگین بود که خدا دستپاچه‌ام کرد تا یک کفش هم نپوشیدم.^{۲۱۳}

فَأَمَّا مَا رَوَى عَنِ الشَّعْبِيِّ وَ سَعِيدِ بْنِ جَبْرِ مِنْ أَنَّهُ خَرَجَ مَغْضَبًا لِرَبِّهِ فَلَا يَجُوزُ ذَلِكُ عَلِي نَبِيِّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ، وَ كَذَلِكَ لَا يَجُوزُ أَنْ يَغْضَبَ لِمَ عَفَى اللَّهُ عَنْهُمْ إِذْ آمَنُوا، لَإِنْ هَذَا اجْتِرَاحٌ عَلَى اللَّهِ بِمَا لَا يَجُوزُ فِي حِكْمَتِهِ^{۲۱۴}

(۵) حضرت یونس از شعیای پیغمبر (ص) خشمگین بود و علت آن را در قولی از ابن عباس باید یافت که گفته است یونس و قومش در زمین فلسطین بودند پادشاهی بمحاربه ایشان آمده از ایشان نه سبط و نیم را بغارت برد و دو سبط نیم را بگذاشت خدای تعالی وحی کرد بشعیای پیغمبر (ص) که نزد خرقیا رود او پادشاه بنی اسرائیل بود او را بگوی تا پیغمبری قوی هیکل و قوت با سبط و شوکت بایشان فرستد که در دل او افکنده‌ایم که بنی اسرائیل را با او بفرستد تا آن جماعت را که بغارت برده‌اند بازستاند چون شعیا نزد خرقیا آمد و عرض احوال نمود گفت سمعا و طاعة کیست که این کار از او آید و در مملکت او پنج پیغمبر بودند مردمان گفتند شایسته این کار یونس است پادشاه یونس را گفت جمعی از بنی اسرائیل را بردار و بمحاربه جمعی رو که ابنای جنس ما را بغارت^{۲۱۵} برده‌اند یونس گفت آیا حق تعالی مرا برای این کار اختصاص داده یا حکم مطلق فرموده گفت بطریق اطلاق حکم نموده گفت پس دیگری را بفرست پادشاه گفت البته تو را

ة التفسیر، ج ۴، ص: ۳۴۹

^{۲۰۵} تفسیر منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، ج ۶، ص: ۹۸
^{۲۰۶} تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب، ج ۸، ص: ۴۵۶
^{۲۰۷} تفسیر منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، ج ۶، ص: ۹۸
^{۲۰۸} تفسیر عاملی، ج ۶، ص: ۱۷۶ به نقل از طبری
^{۲۰۹} ترجمه بیان السعادة، ج ۹، ص: ۴۰۹
^{۲۱۰} الأصفی فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص: ۱۳۴۰
^{۲۱۱} تفسیر عاملی، ج ۶، ص: ۱۷۶ به نقل از طبری
^{۲۱۲} ترجمه بیان السعادة، ج ۹، ص: ۴۰۹
^{۲۱۳} تفسیر عاملی، ج ۶، ص: ۱۷۶ به نقل از طبری
^{۲۱۴} التبیان فی تفسیر القرآن، ج ۷، ص: ۲۷۳
^{۲۱۵} تفسیر منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، ج ۶، ص: ۹۸

می‌باید رفت گفت نمی‌توانم رفت پادشاه در این باب مبالغه و الحاح بحد اطناب رسانید پس یونس از روی غیظ و خشم پادشاه و آنان که در مبالغه شریک پادشاه شده بودند از آنجا بیرون آمد^{۲۱۷}

پاسخ‌های فوق برای دریافت ماجرا خشم حضرت یونس کافی نیست و لازم است به چند نکته‌ی اصلی اشاره شود و سپس قرائن لفظی موجود در آیات بیان گردد.

نکته ۱

اگر حضرت یونس ترک اولی نموده چرا در شکم ماهی افتاد؟ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ به عبارت دیگر علت در شکم ماهی رفتن حضرت چه بود؟

مفسرین در این باره نظر‌هایی را ارائه نموده‌اند که به قرار زیر است

- (الف) فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ (بلعید او را ماهی) گفته‌اند که خداوند به ماهی وحی فرستاد که من بنده خود را روزی تو قرار نداده‌ام بلکه شکم تو را مسجد او قرار داده‌ام، پس نباید استخوانی از او بشکنی و پوستی از بدن او را زخمی کنی.^{۲۱۸}
- (ب) إِذْ أَنْ عَلَيْهِ أَنْ يَقْضَى فِتْرَةً فِي السِّجْنِ الَّذِي لَمْ يَسْبِقْ لَهُ مِثْلٌ، كَيْ يَدْرِكَ تَرْكَهُ الْعَمَلِ بِالْأُولَى، وَ يَسْعَى لِإِصْلَاحِهِ.^{۲۱۹}
- (ج) فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَ هُوَ مُلِيمٌ: در نتیجه نهنگ یونس علیه السلام را بکام خود فرو برد: در حالیکه روح قدس او متوجه خطر و آزمایشی شد که در باره او بآجاء در آمده است.^{۲۲۰}
- (د) برخی گفته‌اند که در این جمله حذف و تقدیری است به این جور: مانند همدم ماهی مباش که در انتظار آزار آنها بود و بشتاب از میان‌شان رفت و چون دوران آزار آنها به پایان رسید بازگشت و خداوند سرزنشش کرد و در شکم ماهی زندانش کرد و او به خدا پناه برد.^{۲۲۱}
- (و) برخی دیگر معتقد‌اند که چون حضرت یونس صبر نکرد بر ایذای قوم و شتاب‌زدگی کرده و از میان ایشان بیرون رفت بدان سبب در شکم ماهی محبوس گشت مراد نه آنست که اعبای نبوت بر یونس ثقیل بود و او تاب آن نیاورده قذف آن نمود بلکه مراد عدم طاقیت آن بود بر صبر و شکیبایی بر محنتی که خدای تعالی او را بآن مبتلا ساخت تا موجب مزیت مثبت و علو درجه او باشد در آخرت و او طاقیت آن نیاورد و از خداوند طلب خلاصی کرد از آن پس حق سبحانه حیب خود را میفرماید^{۲۲۲}
- (ه) ورد: «إِنَّهُ لَمَّا رَكِبَ مَعَ الْقَوْمِ فَوَقَفَتِ السَّفِينَةُ فِي الْبَحْرِ، وَ اسْتَهَمُوا فَوْقَ السَّهْمِ عَلَى يُونُسَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، قَالَ: فَمَضَى يُونُسَ إِلَى صَدْرِ السَّفِينَةِ، فَإِذَا الْحُوتُ فَاتِحُ فَاهِ، فَرَمَى بِنَفْسِهِ»^{۲۲۳}

^{۲۱۶} تفسیر منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، ج ۶، ص: ۹۹

^{۲۱۷} تفسیر عاملی، ج ۶، ص: ۱۷۷ به نقل از طبری

(۱) ^{۲۱۸} ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲۱، ص: ۴۸

^{۲۱۹} الأمثل فی تفسیر کتاب الله المنزل، ج ۱۴، ص: ۴۰۲-۴۰۱

^{۲۲۰} انوار درخشان، ج ۱۴، ص: ۷۱

^{۲۲۱} تفسیر عاملی، ج ۸، ص: ۳۳۹ بنقل تبیان

^{۲۲۲} تفسیر منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، ج ۹، ص: ۳۸۹
^{۲۲۳} الأصفی فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص: ۱۰۵۷

در احادیث نکاتی را مشاهده می کنیم که علت آن را بخوبی مشخص می نماید:

حدیث اول: الباقر (علیه السلام) مَعْنَى يُونُسَ أَنَّهُ كَانَ مُسْتَأْنِسًا لِرَبِّهِ مُعَاضِبًا لِقَوْمِهِ وَ صَارَ مُؤْنَسًا لِقَوْمِهِ بَعْدَ رُجُوعِهِ إِلَيْهِمْ. ۲۲۴، ۲۲۵

«یونس» از انس و الفت گرفته شده است چون وقتی از نافرمانی قومش خشمگین شده از میان آنها رفت، با خدا الفت گرفت، و پس از بازگشتش دوباره با آنان مأنوس گردید. ۲۲۶

حدیث دوم: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَ إِنَّ النَّبِيَّ ص يَقُولُ مَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَقُولَ أَنَا خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى ع. ۲۲۷

بیان: لعل المعنى على تقدير صحة الخبر أنه لا ينبغي أن يقول أحد أنا خير من يونس من حيث المعراج بأن يظن أنى صرت من حيث العروج إلى السماء أقرب إلى الله تعالى منه فإن نسبتته تعالى إلى السماء و الأرض و البحار نسبة واحدة و إنما أرانى الله تعالى عجائب خلقه فى السماوات و أرى يونس عجائب خلقه فى البحار و إني عبدت الله فى السماء و هو عبد الله فى ظلمات البحار و لكن التفضيل من جهات آخر ۲۲۸، ۲۲۹

از امام صادق (ع) نقل شده که پیامبر (ص) فرمود: سزاوار نیست هیچ کس مرا برتر از یونس بن متی بداند، بیان: یعنی شایسته نیست کسی مرا به خاطر معراج در آسمان از یونس بن متی بالاتر بداند، چون خداوند عجائب صنع خود را در آسمان به من نشان داد، اما عجائب قعر دریاها را به یونس (ع) ارائه نمود و من خدا را در آسمان عبادت کردم، اما یونس او را در شکم ماهی عبادت کرد، البته این حدیث از نظر سند و جهات دیگر قابل بررسی است که تفصیل آن در این جا ممکن نیست. ۲۳۰

۲۲۴ (۱) معانی الأخبار: ۱۹.

۲۲۵ بحار الأنوار (ط - بیروت)، ج ۱۴، ص: ۳۹۱ تفسیر اهل بیت علیهم السلام ج ۶، ص ۴۱۲

۲۲۶ ابن بابویه، محمد بن علی، معانی الأخبار / ترجمه محمدی، ۲ جلد، دار الکتب الإسلامية - تهران، چاپ: دوم، ۱۳۷۷ ش. معانی الأخبار / ترجمه محمدی؛ ج ۱؛ ص ۱۱۴

۲۲۷ بحار الأنوار (ط - بیروت)، ج ۱۴، ص: ۳۹۲

۲۲۸ (۱) و لعل المعنى أن أحدا لا يغتر بنفسه حيث لم يصدر عنه ذنب؛ أو يسمع قصة يونس عليه السلام و غضبه حين رأى أن قومه نجا من العذاب فيقول: أنا خير من يونس؛ لأن ترك العصيان و الطاعة لا يكونان الا بعصمة الله و توفيقه.

۲۲۹ بحار الأنوار (ط - بیروت)، ج ۱۴، ص: ۳۹۲

۲۳۰ جزائری، نعمت الله بن عبد الله، قصص الأنبياء (قصص قرآن - ترجمه قصص الأنبياء جزائری)، جلد، انتشارات فرحان - تهران، چاپ: اول،

۱۳۸۱ ش. قصص الأنبياء (قصص قرآن - ترجمه قصص الأنبياء جزائری)؛ ص ۶۱۸

حدیث سوم: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْكُوفِيُّ عَنْ مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ النَّخَعِيِّ عَنْ عَمِّهِ الْحُسَيْنِ بْنِ يَزِيدَ النَّوْفَلِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ عَلِلَ الشَّرَائِعَ، ج ١، ص: ٧٧) - ع، علل الشرائع الدقاق عن الأَسَدِيِّ عَنِ النَّخَعِيِّ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع لَأَيِّ عِلَّةٍ صَرَفَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الْعَذَابَ عَنْ قَوْمِ يُونُسَ وَقَدْ أَظْلَمَهُمْ وَلَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ بَعْضِهِمْ مِنَ الْأَمَمِ فَقَالَ لِأَنَّهُ كَانَ فِي عِلْمِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنَّهُ سَيَصْرِفُهُ عَنْهُمْ لِتَوْبَتِهِمْ وَإِنَّمَا تَرَكَ إِخْبَارَ يُونُسَ بِذَلِكَ لِأَنَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَرَادَ أَنْ يُفَرِّغَهُ لِعِبَادَتِهِ فِي بَطْنِ الْحُوتِ فَيَسْتَوْجِبَ بِذَلِكَ ثَوَابَهُ وَكَرَامَتَهُ ٢٣٢، ٢٣١

حدیث کردند ما را ... از ابو بصیر که گفت پرسیدم از حضرت صادق علیه السلام چرا خداوند عذاب را برگردانید از قوم حضرت یونس (و ایشان را عذاب نکرد) با اینکه عذاب نزدیک سر ایشان رسیده بود، و با امت‌های دیگر این کار را نفرمود (مانند قوم نوح و قوم لوط و قوم عاد امت حضرت هود و قوم ثمود امت حضرت صالح). فرمود برای آنکه در علم الهی بود که از ایشان برطرف خواهد کرد بواسطه توبه (حقیقی و واقعی) نمودن آنها، و این قضیه را به حضرت یونس خبر نداد، زیرا می خواست که یونس را فارغ البال گرداند برای بندگی و عبادت خود در شکم ماهی و بدین سبب او را مستوجب ثواب و کرامت (و درجات عالیه) گرداند. ٢٣٣

حدیث چهارم: وَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عِصَامٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكَلْبِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ الْعَلَاءِ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَلِيٍّ الْقَزْوِينِيُّ ٢٣٤ قَالَ حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ الْخَنَاطِ عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ الثَّقَفِيِّ الطَّحَّانِ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْبَاقِرِ ع وَ أَنَا أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنِ الْقَائِمِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ ص فَقَالَ لِي مُبْتَدِئًا يَا مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ إِنَّ فِي الْقَائِمِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ ص شَبَهًا مِنْ خَمْسَةِ مِنَ الرَّسُلِ يُونُسَ بْنِ مَتَّى وَ يُونُسَ بْنَ يَعْقُوبَ وَ مُوسَى وَ عِيسَى وَ مُحَمَّدٍ ص فَأَمَّا شَبَهُهُ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى فَرَجُوعُهُ مِنْ غَيْبَتِهِ وَ هُوَ شَابٌّ بَعْدَ كِبَرِ السِّنِّ وَ أَمَّا شَبَهُهُ مِنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ ع فَالْغَيْبَةُ مِنْ خَاصَّتِهِ وَ عَامَّتِهِ وَ اخْتِفَاؤُهُ مِنْ إِخْوَتِهِ وَ إِشْكَالُ أَمْرِهِ عَلَى أَبِيهِ يَعْقُوبَ ع مَعَ قُرْبِ الْمَسَافَةِ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ أَبِيهِ وَ أَهْلِهِ وَ شَيْعَتِهِ وَ أَمَّا شَبَهُهُ مِنْ مُوسَى ع ٢٣٥

٢٣١ (١) علل الشرائع: ٣٧.

٢٣٢ بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ١٤، ص: ٣٨٦

٢٣٣ علل الشرائع / ترجمه مسترحمی ؛ النص ؛ ص ١٧٧

٢٣٤ (١) لم أجده و كذا شيخه.

٢٣٥ ابن بابويه، محمد بن علی، کمال الدین و تمام النعمة، ٢ جلد، اسلامیه - تهران، چاپ: دوم، ١٣٩٥ق. کمال الدین و تمام النعمة ؛ ج ١ ؛ ص ٣٢٧

محمد بن مسلم گوید: بر امام باقر علیه السلام وارد شدم و می‌خواستم از قائم آل محمد پرسش کنم، امام باقر علیه السلام پیش از آنکه من سؤال کنم فرمود: ای محمد بن مسلم! در قائم آل محمد شباهتی با پنج تن از انبیاء وجود دارد: یونس بن متی و یوسف بن یعقوب و موسی و عیسی و محمد صلوات الله علیهم.

اما شباهت او با یونس بن متی آن است که وقتی پس از غیبت خود در کبرسن باز می‌گردد جوان است،

۲۳۶ ...

این احادیث نشان می‌دهد که حضرت یونس برای عبادت و شاید معراج به شکم ماهی افتاد و این برای قدر دانی از انجام صحیح مسؤولیت هایش می‌باشد

(در مقابل این احادیث این نوع از احادیث هم است) - یر، بصائر الدرجات ابن معروف عن سعدان عن صَبَّاحِ الْمُزَنِيِّ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِيرَةَ عَنِ حَبَّةِ الْعُرْنِيِّ ^{۲۳۷} قَالَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ع إِنَّ اللَّهَ عَرَضَ وَلَائِي عَلَى أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَعَلَى أَهْلِ الْأَرْضِ أَقْرَبَ بِهَا مِنْ أَقْرَبٍ وَأَنْكَرَهَا مِنْ أَنْكَرٍ أَنْكَرَهَا يُونُسُ فَحَبَسَهُ اللَّهُ فِي بَطْنِ الْحُوتِ حَتَّى أَقْرَبَ بِهَا ^{۲۳۸} ۲۳۹.

بیان: المراد بالإنكار عدم القبول التام و ما يلزمه من الاستشفاع و التوسل بهم.

بصائر: حبه عرنی گفت امیر المؤمنین علیه السلام فرمود خداوند ولایت مرا بر اهل آسمانها و اهل زمین عرضه کرد بعضی اقرار و بعضی انکار کردند **یونس** منکر شد خداوند او را در شکم ماهی زندانی کرد تا اقرار کرد.

^{۲۳۶} ابن بابویه، محمد بن علی، کمال الدین / ترجمه پهلوان، ۲ جلد، دار الحديث - ایران ؛ قم، چاپ: اول، ۱۳۸۰ ش. کمال الدین / ترجمه پهلوان،

ج ۱، ص: ۵۹۸ کمال الدین / ترجمه پهلوان ؛ ج ۱ ؛ ص ۵۹۷

^{۲۳۷} (۲) حبه- بفتح أوله ثم موحدة ثقيلة- ابن جوين- بجيم مصغر- العرنی- بضم المهملة و فتح الراء بعدها نون أبو قدامة الكوفي صدوق له أغلاط، و كان غالیا في التشيع من الثانية، و أخطأ من زعم أن له صحبة مات سنة ست، و قيل تسع و سبعين. منه رحمه الله. قلت: ترجمه بذلك ابن حجر في التقريب: ۹۲.

^{۲۳۸} (۳) بصائر الدرجات: ۲۲.

^{۲۳۹} بحار الأنوار (ط - بيروت)، ج ۱۴، ص: ۳۹۱

چرا خداوند در مورد حضرت یونس فرمود؟ وَ هُوَ مُلِيمٌ

مفسرین در معنای ملیم و در مورد آن که چه کسی مورد ملامت است و علت ملامت چیست اختلاف نظر دارند که به اجمال اشاره می شود

مفسرین علت ملامت را چنین ذکر نموده اند:

- ۱) چون بدون دستور خداوند از میان قومش بیرون رفته بود، شایسته ملامت و سرزنش بود. ۲۴۰ و او به جهت ترک اولی مستحق ملامت بود، یا خود را ملامت کننده بود به ترک اولی که بدون اذن الهی از شهر خارج شد. ۲۴۱، ۲۴۲
- ۲) «ملیم» آنست که نفس خود را ملامت می کرد که چرا (با عجله) از میان قوم خویش خارج شدم. ۲۴۳، ۲۴۴ و فرار نموده؟ ۲۴۵
- ۳) زیرا حضرت یونس با غضب از میان قومش رفت. ۲۴۶
- ۴) حضرت یونس خود را ملامت می کرد و دانست این عقوبت به دلیل ترک اولی هایی بوده که از او صادر شده ۲۴۷ مسلم است این ملامت و سرزنش به خاطر ارتکاب گناه کبیره یا صغیره ای نبود، بلکه علت آن تنها ترک اولایی بود که از او سر زد، و آن عجله در ترک قوم خویش و هجرت از آنان بود. ۲۴۸، ۲۴۹
- ۵) به خاطر این که بدون امر خداوند از میان قومش خارج شده بود. ۲۵۰ گفته شده در نزد ما شیعیان، ملامت حضرت یونس به خاطر ترک مندوب و مستحب بوده و انسان گاهی برای ترک کار مستحب و مندوب مورد ملامت قرار می گیرد ولی آن کسی که سر زدن گناه صغیره را از انبیاء جایز می داند، کار حضرت یونس را گناه صغیره می شمارد که به واسطه رفتن در شکم ماهی کفاره اش داده شده و مورد بخشش قرار گرفته است ۲۵۱، ۲۵۲ و «إِنْ وَقَعَ مَكْفَرًا عِنْدَ مَنْ قَالَ بِتَجْوِيزِ الصَّغَائِرِ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ، وَعِنْدَنَا قَدْ يَلَامُ عَلَى تَرْكِ النَّدْبِ، يُقَالُ أَلَامَ الرَّجُلَ إِلامَةً فَهُوَ مُلِيمٌ، وَقَالَ مُجَاهِدٌ وَابْنُ زَيْدٍ: الْمُلِيمُ الْمَذْنَبُ قَالَ لَبِيدٌ: (سَفَهَا عَذَلْتُ وَ لَمْتُ غَيْرَ مُلِيمٍ _____ وَ هَذَا كَقَبْلِ الْيَوْمِ غَيْرَ حَكِيمٍ «۱» ۲۵۳

۲۴۰ ترجمه جوامع الجامع، ج ۵، ص: ۳۰۷

۲۴۱ تفسیر اثنا عشري، ج ۱۱، ص: ۱۰۸

۲۴۲ تبیین القرآن، ص: ۴۶۳

۲۴۳ تفسیر أحسن الحديث، ج ۹، ص: ۱۷۸

۲۴۴ البلاغ في تفسير القرآن بالقرآن، ص: ۴۵۱

۲۴۵ تفسیر آسان، ج ۱۶، ص: ۳۷۶

۲۴۶ التفسیر المبين، ص: ۵۹۵

۲۴۷ أطيب البيان في تفسير القرآن، ج ۱۱، ص: ۱۹۳

۲۴۸ تفسیر نمونه، ج ۱۹، ص: ۱۵۶

۲۴۹ تفسیر شریف لاهیجی، ج ۳، ص: ۷۹۷ - ۷۹۶

۲۵۰ ترجمه مجمع البيان في تفسير القرآن، ج ۲۱، ص: ۴۸

۲۵۱ ترجمه مجمع البيان في تفسير القرآن، ج ۲۱، ص: ۴۸

۲۵۲ الأمثل في تفسير كتاب الله المنزل، ج ۱۴، ص: ۴۰۲ - ۴۰۱

۲۵۳ التبيان في تفسير القرآن، ج ۸، ص: ۵۲۹

خاستگاه دیدگاه های فوق همان احادیثی است که متن آن مورد بررسی قرار گرفت اما باید توجه کرد که به لحاظ ادبی " ملیم " در اصل از ماده " لوم " به معنی التوبیخ و عتب ملامت کردن است. و مفسرین اشاره نموده اند که:

الف: هنگامی که به باب افعال رود و به صورت متعدی در می آید و حمزه آن <لام> برای سیوروت باشد، معنای استحقاق و مستوجب ملامت را می دهد. یعنی، <صار ذا ملامة> (مستحق ملامت گردید) ۲۵۹۲۵۸۲۵۷۲۵۶۲۵۵۲۵۴ این دیدگاه منصوب به ابو الفتوح می باشد ۲۶۰ لذا در این معنا حضرت یونس مستحق و سزاوار سرزنش بود نه این که سزاوار عذاب باشد ۲۶۱ ۲۶۲ و یا این که عملی را انجام داد که بواسطه ی آن ملامت شد ۲۶۳۲۶۴

ب: در صورتی که ملیم به باب افتعال رود و متعدی گردد معنای آن این است که حضرت یونس ملامت کرد یا ملامت می کرد، می باشد چنانکه برخی از مفسرین این گونه معنا نموده اند ۲۶۵۲۶۶۲۶۷۲۶۸

ج: و نیز گفته شده کلمه " ملیم " اسم فاعل از " لام " است، که به معنای داخل شدن در ملامت است، مانند احرام که به معنای داخل شدن در حرم است، و ممکن است معنای کلمه این باشد که یونس دارای ملامت شد. ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ یعنی ماهی او را لقمه ای کرد، کرد، در حالی که او ملامت زده بود... ۲۷۲

فَأَلْتَمَمَ الْحَوْتَ وَ هُوَ مُلِيمٌ لَفْظ «مَلِيمٌ» از «الام» است یعنی عدول کرد، یا از «الام» است یعنی چیزی آورد که مورد سرزنش قرار گرفت، یا سرزنش کننده شده است. ۲۷۳*****

۲۵۴ تفسیر نمونه، ج ۱۹، ص: ۱۵۶

۲۵۵ تفسیر آسان، ج ۱۶، ص: ۳۷۶

۲۵۶ الأمثل فی تفسیر کتاب الله المنزل، ج ۱۴، ص: ۴۰۲ - ۴۰۱

۲۵۷ ترجمه جوامع الجامع، ج ۵، ص: ۳۰۷

۲۵۸ تفسیر شریف لاهیجی، ج ۳، ص: ۷۹۷ - ۷۹۶

۲۵۹ تبیین القرآن، ص: ۴۶۳

۲۶۰ تفسیر عاملی، ج ۷، ص: ۳۰۴

۲۶۱ ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲۱، ص: ۴۸

۲۶۲ إرشاد الأذهان إلى تفسیر القرآن، ص: ۴۵۶

۲۶۳ التبیان فی تفسیر القرآن، ج ۸، ص: ۵۲۹

۲۶۴ تفسیر الصافی، ج ۴، ص: ۲۸۳

۲۶۵ البلاغ فی تفسیر القرآن بالقرآن، ص: ۴۵۱

۲۶۶ تفسیر أحسن الحدیث، ج ۹، ص: ۱۷۸

۲۶۷ أطیب البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۱، ص: ۱۹۳

۲۶۸ تفسیر الصافی، ج ۴، ص: ۲۸۳

۲۶۹ ترجمه میزان، ج ۱۷، ص: ۲۴۷

۲۷۰ الأصفی فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص: ۱۰۵۷

۲۷۱ تفسیر الصافی، ج ۴، ص: ۲۸۳

۲۷۲ ترجمه میزان، ج ۱۷، ص: ۲۴۷

۲۷۳ ترجمه بیان السعادة، ج ۱۲، ص: ۲۵۱

در دیدگاه‌های مذکور اگر چه به لحاظ ادبی می‌توان هر یک از آراء را اتخاذ نمود اما اگر کلمه ملیم متعدی معنا شود، بدور از شأن نبوی است زیرا همان گونه که تا کنون دیدگاه خود را بیان نمودیم حضرت یونس عملی را انجام نداده که مستحق ملامت شود.

و در مورد آن که کلمه ملیم "اسم فاعل از" "ألام" باشد، که به معنای داخل شدن در ملامت است باید گفت که بدور از ادب ایمانی است که شخص مومن انبیاء را ملامت کند و این کار شبیه عمل کفار و یا منافقان است و اگر گفته شود حضرت یونس بعد از قرعه داخل در ملامت شد باید گفت که مطمئنا حضرت بدون اذن، سوار کشتی نشده تا بخاطر آن که قرعه بنامش افتاده داخل در ملامت شود.

در صورتی که ملیم به باب افتعال رود و متعدی گردد آن باشد که حضرت یونس ملامت کرد یا ملامت می‌کرد می‌باشد باید گفت که حضرت عمل اشتباهی را انجام نداده تا نفس خود را ملامت کند به عکس ممکن است سرنشینان کشتی عملی را انجام داده بودند که حضرت آنان را ملامت می‌کرد و این ملامت کردن در لحظه‌ی داخل شدن در شکم ماهی است به قرینه‌ی آن که فرمود **فَأَلْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَ هُوَ مُلِيمٌ** (۱۴۲) لذا معنا آن می‌شود که حضرت سرنشینان کشتی را سرزنش می‌کرد که چرا حرمت جان افراد را نگه نداشته و بدنبال راه چاره دیگر نیستند.

نکته ۳

انگیزه و علت به دریا انداختن فرد یا افرادی از کشتی چه بوده است؟

الف) آن که برخی گفته‌اند: چون کشتی نزدیک بود که غرق شود سرنشینان آن گفتند اگر یکی از ما به دریا انداخته شود ما همه از خطر غرق شدن نجات خواهیم یافت. ۲۷۴

ب) گفته شده: کشتی توقف کرده و حرکت نکرد، ناخدایان گفتند در این کشتی بنده فراری وجود دارد و عادت کشتی چنین بود که اگر یکی از مسافری آن، بنده گریز پا بود از حرکت باز می‌ایستاد، بدین جهت سه نوبت^{۲۷۵} قرعه انداخته تا یکی را به دریا افکند و در هر سه بار قرعه بنام یونس افتاد و لذا دانستند که منظور همان یونس است،^{۲۷۶}

ج) آن که گفته شده زیرا: دریا طوفانی شده و چاره‌ای نبود که بعضی از مسافران را به قید قرعه به دریا افکنند تا بار کشتی سبک شود، و گر نه هلاک همه حتمی بوده.^{۲۷۷}

د) امام باقر (ع) فرمود... و نیز در باره **یونس** قرعه کشیدند و آن هنگامی بود که با آن قوم سوار کشتی شد و کشتی به گرداب افتاد و در وسط دریا متوقف شد، آنها سه بار قرعه کشیدند هر بار قرعه به نام **یونس** افتاد، پس **یونس** به سینه کشتی رفت و ناگهان ماهی بزرگی دهانش را گشوده بود و **یونس** خود را انداخت.^{۲۷۸ ۲۷۹}

(۱) آیا حضرت یونس خود را به دریا انداخت و یا دیگران او را به دریا انداخته اند؟

اولین دیدگاه آن است که او خود را به دریا افکند^{۲۸۰ ۲۸۱} در عیون اخبار الرضا مرویست که سه نوبت قرعه انداختند و در هر سه مرتبه بنام یونس برآمد پس یونس بر بالای کشتی برآمده ماهی را دید که دهن خود باز کرده از غایت دهشت خود را به دریا انداخت.^{۲۸۲}

^{۲۷۴} ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲۱، ص: ۴۷

^{۲۷۵} ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲۱، ص: ۴۷

^{۲۷۶} ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲۱، ص: ۴۸

^{۲۷۷} تفسیر أحسن الحدیث، ج ۹، ص: ۱۷۸

^{۲۷۸} ابن بابویه، محمد بن علی، الخصال / ترجمه جعفری، ۲ جلد، نسیم کوثر - قم، چاپ: اول، ۱۳۸۲ ش. الخصال / ترجمه جعفری؛

ج ۱؛ ص ۲۳۵

^{۲۷۹} ابن بابویه، محمد بن علی، ترجمه من لا یحضره الفقیه، ۶ جلد، نشر صدوق - تهران، چاپ: اول، ۱۳۶۷ ش. من لا یحضره الفقیه / ترجمه غفاری، علی اکبر و محمد جواد و بلاغی، صدر، ج ۴، ص: ۱۱۰

^{۲۸۰} ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲۱، ص: ۴۸

^{۲۸۱} إرشاد الأذهان إلی تفسیر القرآن، ص: ۴۵۶

^{۲۸۲} تفسیر شریف لاهیجی، ج ۳، ص: ۷۹۶

دومین دیدگاه آن است که مردم او را به دریا افکندند.^{۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵} از علی بن ابراهیم روایت کرده که اهل کشتی او را به دریا انداختند.^{۲۸۶} و این قابل جمع است زیرا اهل کشتی پس از قرعه او را از کشتی راندند و حضرت با پای خود به جلوی کشتی رفت و نه آن که او را گرفته باشند و به دریا افکنده باشند و این خود اشاره ای است به این که حضرت یونس تسلیم به نتیجه ی قرعه شده و به خدای خود اعتماد کامل داشته است.

(۲) آیا تنها حضرت یونس به دریا افکنده شد یا تعدادی از سر نشینان به همراه حضرت به دریا افکنده شدند؟

منابع

- ابن فارس، ابوالحسین، (۱۴۱۸)، معجم مقاییس اللغة، بیروت، دارالفکر
- ابن منظور، (۱۴۱۴)، لسان العرب، چاپ ۳، بیروت، دارالفکر
- حسینی تهرانی، سید محمد حسین، (۱۴۲۶)، امام شناسی، چاپ ۳، مشهد، نشر علامه طباطبایی
- خویی، ابوالقاسم، (۱۴۳۰)، البیان فی تفسیر القرآن، ایران-قم، مؤسسه احیاء آثار الامام الخوئی
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (۱۴۱۲)، مفردات ألفاظ القرآن، بیروت، دار الشامیه
- ربانی گلپایگانی، علی، (۱۳۸۲)، ایضاح المراد فی شرح کشف المراد، قم، انتشارات مرکز مدیریت
- ،، وحی شناسی، قم، راند (۱۳۹۱) _____
- %سبحانی تبریزی، جعفر، (۱۴۲۱)، مفاهیم القرآن، چاپ ۴، قم، مؤسسه الإمام الصادق
- صدرالدین شیرازی، محمدبن ابراهیم، (۱۳۶۱)، تفسیر القرآن الکریم، چاپ ۲، قم، بیدار
- طباطبایی، محمدحسین، (۱۳۹۰)، المیزان فی تفسیر القرآن، چاپ ۲، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات
- طبرسی، فضل بن حسن، (۱۳۷۲)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، چاپ ۳، تهران، ناصر خسرو
- طوسی، محمد بن حسن، (بی تا)، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت، دار احیاء التراث العربی
- (فاضل مقداد، (۱۴۰۵)، إرشاد الطالبین إلى نهج المسترشدين، قم، انتشارات کتابخانه آیه الله مرعشی
- فخر رازی، محمد بن عمر، (۱۴۲۰)، التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)، چاپ ۳، بیروت، دار احیاء التراث العربی
- فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، (۱۴۱۵)، تفسیر الصافی، چاپ ۲، تهران، مکتبه الصدر

^{۲۸۳} ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲۱، ص: ۴۸

^{۲۸۴} ترجمه جوامع الجامع، ج ۵، ص: ۳۰۷ - ۳۰۶

^{۲۸۵} تبیین القرآن، ص: ۴۶۳

^{۲۸۶} تفسیر شریف لاهیجی، ج ۳، ص: ۷۹۶

کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۴۰۷)، الکافی، تحقیق: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، چاپ ۴، تهران، دار الکتب الإسلامية

مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، (۱۴۰۳)، بحار الأنوار، چاپ ۲، بیروت، دار إحياء التراث العربی

مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۱)، تفسیر نمونه، چاپ ۱۰، تهران، دار الکتب الإسلامية

آماده انتشار در حال ویراستاری